

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА
ФРАНКА**

Філософський факультет

Кафедра теорії та історії політичної науки

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему:

**“Система цінностей як детермінанта ведення державної політики:
теоретичний та політико-практичний виміри”**

Виконав:

Студент II курсу магістратури групи
ФФІМ–21с
спеціальності 052 політологія
Деревацький С.Р.

Керівник:

д. політ. н., доц. Шипунов Г.В.

Рецензент: к.політ. н., доцент кафедри
політології та міжнародних відносин
НУ “Львівська політехніка”

Тишкун Юрій Ярославович

Львів - 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ, ЯК ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА СОЦІО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	8
1.1 Теоретико-методологічні засади впливу цінностей на життя людини..	8
1.2 Суть, роль та мета цінностей, філософія чеснот як основа моральної та щасливої людини.	14
1.3 Визначення державної політики її класифікація та методологія дослідження.....	28
1.4 Теорії моралі та цінностей, що переважають у дослідженні цінностей та класифікують особистісні та суспільні мотиви.....	34
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ЛЮДЕЙ НА ФОРМУВАННЯ НИМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ, ПОЛІТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР.....	53
2.1 Аналіз цінностей українців, щодо сприйняття державної політики у “Світовому огляді цінностей 2020”	53
2.2 Аналіз цінностей українців та їх впливу на державну політику у дослідженні групи Рейтинг: “ПОКОЛІННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ЦІННОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ” 2021 року.....	64
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Людина є створінням, яке прагне діяти, кожна дія має певну мотивацію, свідому і несвідому, для того, щоб зрозуміти мотиви діяльності людей, на нашу думку важливо розглянути, що для людей важливо, тобто те, що має для людини вагу, ціннісне. Так, як людина створіння суспільне та виховане між інших людей, їм передаються вміння взаємодії між людей та знання, що відіграють важливу роль для виживання та продовження роду. Трансцендентні домовленості, щодо поведінки у суспільстві, відіграють для нас роль орієнтирів, стрілки компаса, яка показує чи наша діяльність є вірна чи така, що осуджується. Виміряти чи правильно ми діємо у суспільстві можна за допомогою совісті, внутрішнього механізму, що заставляє нас діяти у рамках прийнятих суспільством правил. У особи за час дорослішання, можуть сформуватись цінності, які є неприйнятними у даному суспільстві, відповідно дана особа може стати деструктивним елементом у даній групі. Цінності, відіграють важливу роль у формуванні ідентичності, часто саме завдяки їм, ми можемо відповісти на питання “Хто Я?” та “Для чого тут Я?”, у цінностях ми шукаємо своє призначення. Важливі для нас часто і фізичні речі, які наділені для нас сенсом, бо необхідні для кращого життя або відіграють роль атрибуту власної ідентичності.

Цінності мають властивість створювати групи та взаємодіяти між собою формуючи систему. Система цінностей у нашій роботі це набір цінностей, що впливають на діяльність людини. Через те, що цінності складно змінити та вони в основному є сталими, відіграють роль орієнтира правильності рішень, відповідно ми виводимо думку, що аналізуючи дії людини, можемо визначити її цінності, а знаючи її цінності, можемо визначити дії. Даний процес дослідження є складним, та клопітким, відповідно в даному дослідженні ми опрацюємо вже наявні теорії, сформуємо та опишемо теоретичну основу процесу визначення цінностей та їх класифікації.

Людська діяльність може бути спрямовати на певний фізичний об'єкт,

на процес мислення або взаємодію з іншими людьми. Саме процес взаємодії людей у середині суспільства, ми розглянемо у контексті державної політики, тобто, які цілі, завдання ставить перед собою держава, через призму цінностей її лідерів. Адже, державна політика, є невід'ємною частиною будь-якої держави, вона стосується кожної людини і впливає на неї. Щоб краще зрозуміти визначення державної політики, нам необхідно розглянути теоретико-методологічні засади, визначити поняття та сутність державної політики. Надати характеристику цілям, мотивам, державної політики.

Система цінностей відіграє на нашу думку ключову роль у визначенні державної політики, адже сама політика держави це спрямована дія, яка мотивована цінностями керівника, команди, яка її реалізує.

Актуальність теми дослідження.

Непорозуміння між людьми, конфлікти між суспільними групами, конфронтація між державами, все це зумовлено або непорозумінням або осмисленою ворожістю, часто саме незрозумілість цінностей одне одного, стає фактором ворожого ставлення.

Щоб допомогти суспільствам вирішувати конфлікти, вартує проаналізувати мотивацію суб'єктів конфлікту. Мотивація складається з потреб людини, прагнень, які заставляють її діяти. Потреби можуть бути, як матеріальні, так і духовні. Щоб зрозуміти, рівень задоволеності потреб, варто проаналізувати, які цінності домінують у людині або суспільстві.

Прийняття рішень політичними лідерами держави, боротьба партій або кандидатів на високі державні посади, часто впливає на життя багатьох людей. Рішення, дії, політична програма це те, що відображає політика, його особистість та цінності, якими він мотивується. Дане дослідження покликане надати допомогу у правильному аналізі політичної реальності та поясненню політичної ситуації в Україні.

Мета дослідження. Метою є аналіз, опис уже існуючих теоретичних моделей ціннісного відображення діяльності особи та суспільства. Аналіз

цінностей та їх впливу на реалізацію та теперішній стан державної політики.

Завдання дослідження. Визначена мета зумовила постановку та розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження цінностей;
- визначити чинники, які формують цінності особи, суспільства;
- визначити, як цінності особи, суспільних груп впливають на державну політику;
- проаналізувати підтримку та вплив різних цінностей в українському суспільстві;
- здійснити аналіз досліджень систем цінностей українців на визначення майбутньої державної політики України.

Об'єкт дослідження – системи цінностей, як мотивація людини та груп у суспільстві, що впливає на прийняття рішень та діяльність, що трансформацію реальності.

Предмет дослідження – державна політика, як відображення системи цінностей влади.

Методологічні основи та методи дослідження.

Ми виходимо із необхідності застосування філософських, історичних, політологічних методів, принципів і підходів щодо предмета дослідження. Застосовуємо системний підхід, структурно-функціональний і порівняльний аналіз. Окрім цього, використовуємо методи емпіричного узагальнення, аналогії, зіставлення, ретроспективи та екстраполяції.

Оптимальною методологією для вивчення цінностей та впливу на державу політику, на нашу думку, є постбіхевіоралізм. Він адаптивний для сучасного політологічного аналізу системи цінностей, бо володіє такими особливостями:

- 1) Закономірності. Дослідження має виводити державну політику із цінностей та рішень людей.

2) **Методика.** Сприйняття даних, як гіпотетичність даних
3) **Цінності.** Їм надається вагома роль у поясненні мотивації людської поведінки.

4) **Систематичність.** Дослідження мають бути систематичними, тобто теоретичне й емпіричне варто розглядати як взаємозалежні частини конкретного й впорядкованого знання.

Комплексне використання зазначених методів дало можливість всебічно розглянути системи цінностей, та їх вплив на визначення державної політики, і у такий спосіб, одержати наукові результати дослідження.

Стан опрацювання даної ідеї.

Сучасне теоретичне поле досліджень розглядає різні варіанти систем цінностей, варто розглянути такі з них: піраміду потреб Абрагама Маслоу для визначення мотивів людей, сильні сторони та чесноти характеру за книгою Крістофера Петерсона та Мартіна Селігмана, етапи морального розвитку Лоуренса Кольберга, теорію моральних основ запропоновані психологами Джонатан Гайдт , Крейг Джозеф і Джессі Грем, Теорія основних цінностей людини, яка була розроблена Шалом Х. Шварц, теорія реляційних моделей Фіске та методологію Світового огляду цінностей Рональда Інглегарта.

Серед філософів, які розглядають цінності, ми зазначили Платона, Арістотеля, святого Амвросія, святого Августина та Фому Аквінського.

Досліди емпіричні дані “Світового огляду цінностей 2020” та дослідження групи рейтинг у 2021 році: “Покоління незалежності: цінності та мотивації” в Україні.

В Україні ступені опрацювання даної теми є низьким, основні роботи зосереджені на вивченні цінностей до 2014 року, серед них: “Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / Авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін.”.

Структура наукової роботи. Виконана робота містить вступ, 2 розділи, перший має 4 підрозділи, другий - 2, висновки, список використаних

джерел.

Перший розділ – теоретико-методологічний, викладається загальна методика, розбираються поняття, розглядаються завдання для вирішення в наступному розділі.

Другий розділ – детальний аналіз політико-практичного виміру систем цінностей та їх впливу на державну політику, виокремлення цінностей у групи, здійснюється системний аналіз за допомогою попередньо опрацьованих даних. Аналіз детермінізму, ціннісних передумов прийняття державних рішень, політики, через призму емпіричних даних, отриманих впродовж 2020-2021 років в Україні.

РОЗДІЛ I. СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ, ЯК ТЕОРЕТИЧНА СКЛАДОВА СОЦІО-ПОЛІТИЧНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Теоретичні засади впливу цінностей на життя людини.

Коли людина з'являється на цьому світі, вона приносить із собою дух змін. Людина з народження починає вивчати цей світ, а після усвідомлення себе починає бути суб'єктом змін світу. Світ людина трансформує під себе, в першу чергу заради виживання себе та своїх нащадків. У цій діяльності нам допомагає уява. Неймовірна властивість проектувати речі, які до того ніколи не існувало, саме із розвитком уяви та реалізації задуманого людина перестає бути твариною. Ці зміни світу, які ми бачимо навколо: бетонні чи дерев'яні коробки, які людина називає будівлею, заасфальтована та вирівняна земля, переходи через річки, захисні пакети від бруду на їжі, металевий засіб пересування, що допомагає нам економніше на час та безпечніше пересувати по планеті це все реалізувала людина для себе та для отримання вигоди від інших людей, які хотіли б, щоб їхнє життя стало легшим. Із приходом уяви наше життя стало комфортніше, зручніше.

Відчуття комфорту не дає гарантій без бідного, безпроблемного життя, таке життя є навіть загрозливим. Людина починає втрачати пильність, перестає слідкувати за своїм фізичним та моральним станом, розслабляється та не здобуває нові висоти, перестає творити. Творення, являється ключовим процесом людської діяльності, завдяки перетворенню людиною матерії, вона набуває нових властивостей, людина наділила її певним сенсом. Творення процес осмислений, який являється виразником волі людини, що до змін світу, Саме із початком перетворення людиною дійсності, можна відраховувати історію людства.

Перетворена зусиллями людини реальність, для неї стає значимою, ваговою або ціннісною. Хоча в основному вона спрямована на покращення життя цієї людини.

Перетворення вимагає жертв, тобто зусиль, це можуть бути, як фізична праця, час, витрачені власні матеріальні цінності, розумова діяльність.

З осмисленням діяльності, людина стає підвладна ідеям, які зароджуються всередині неї. Без ідей у тому числі цінностей, які є мотивами діяльності людини, ми не можемо охарактеризувати суспільства, держави. Ідея – абстрактне поняття, умовний зміст духовно-пізнавального відображення певних закономірних подій, детермінантів та відношення до певних речей, дій. Ці поняття, які ми генеруємо, є нашою відмінністю від тварин. Ідеї релігії, культури, архітектури, моралі, цивілізації – це те, що дозволяє нам відчувати себе представниками певного об'єднання, держави.

Серед багатьох представників філософії, в основному кантіанців існує думка, що у наш світ поділяється на світ реальний, тобто фізичних речей та світ цінностей, які не мають фізичної матерії, їх неможливо побачити чи відчувати у фізичній формі, але їх можна осмислити, сприйняти у своїх думках за допомогою наділених значенням предметів, звуків, літер.

Ідеї, як і цінності можуть існувати без нашого відома, поки ми їх не означимо, не осмислимо, та не дамо їм певної словесної форми, ми їх не зустрінемо.

Ідеї, які виражають наше ставлення до певних речей, вважають їх прийнятними чи ні, тобто мають певне значення для нас у позитивній, тобто у такій формі, якій би хотіли, щоб вплив їх на нас був максимальний, або ж негативній формі, тобто такій, що ми б хотіли обмежити вплив даних ідей часто називають цінностями.

Цінності є тим, що керує нашими діями, ми над ними влади не маємо, якщо наші цінності розходяться з діями, нас починає мучити совість. У час коли ми опиняємось під владою диктатури та пропаганди, цінності мають захисний вплив від них, вони відіграють роль охоронця нашої ідентичності та власної індивідуальності.

Ідентичність надає людині відчуття приналежності до певної групи

людей, держави, релігії, культури, етносу, субкультури. Ідентичність людини формується завдяки індикаторам, які впливали на її життя, та допомогли відповісти на питання “Хто я?”. Це в основному певні авторитети: батьки, родина, друзі, лідери суспільної думки, знайомі, а також на формування ідентичності могли вплинути певні події, як позитивні, так і негативні, наприклад хвороба.

Можна вивести дві формули творення власного Я. Згідно концепції чистого аркуша, дитина народжується як чистий лист, і з часом, за допомогою зовнішніх впливів, вона формує своє відношення до навколишнього середовища. Цим навколишнім середовищем є будь-які матеріальні предмети або абстрактні ідеї чи поняття, якими людина може оперувати чи взаємодіяти. Виходячи з ідей постмодернізму, дитина, яка хоч і є чистим листом, в будь-якому випадку здійснює свій вплив на оточуючих. В постмодернізмі домінує ідея суб’єктних відносин. З цього ми бачимо, що навіть не маючи цінностей, дитина може своїми несвідомими діями чи виглядом впливати на формування цінностей у суспільстві. Прикладом можуть послужити звичаї древніх народів. Коли вони залишили своїх дітей у лісі, таким чином, відмовляючись від них, це було у певних випадках обумовлено фізичними вадами дітей або пророцтвами жерців. А так, як ці фізичні вади могли у майбутньому чинити пасивну шкоду для суспільства, і через можливі майбутні страждання дитини, вважали за кращим, щоб така дитина не жила.

Отже, людина під впливом зовнішніх факторів вчиться взаємодіяти із зовнішнім світом, таким чином ми бачимо причини діяльності людини. З часом вплив деяких подій формує у нас певні принципи, тобто основу, конституцію нашого бачення світу, після часу несвідомого існування, тобто такого часу, що наші дії несуть не осмислену діяльність без кінцевої мети. Діти це яскравий приклад неосмисленої поведінки, вони вивчають світ, вчиться з ним взаємодіяти. Дізнаються, що можна, а що ні, якщо дитину цього не навчити, то дитина не знатиме, ні культури поведінки у суспільстві, ні меж

власним бажання. Обмежуючи деструктивну поведінку людини, ми формуємо людину цілеспрямовану, осмислену.

Значна роль та час, який дитина проводить у сім'ї, є часом для формування соціалізації, вмінь для власного забезпечення та готовності брати для себе відповідальність за когось, а головне за своїх нащадків.

Друга концепція формування людини, є апостеріорне визначення, її особистості, є певні генетичні, духовні задатки до певних дій цієї людини або як ми писали вище, відношення до неї зі сторони інших людей, через приналежність до певної родини, етносу чи отримання певних вад.

Реальність формує наші ідеали. З виховання на нас, та найбільш запам'ятовувальним є приклад, адже він найбільш впливає на нас. За Гартманом, християнин бачить ідеальний образ в образі Ісуса, він розуміє свою моральність як слідування образу Христа. Тоді виходить, що наші цінності апостеріорні, Гартман пояснює, що ідеал який ми вибираємо ґрунтується не на впливу дій авторитету на нас, а на те, що він являється відображенням цінностей, які вже були закладені у нас самих, відповідно ми його як приклад приймаємо.

Найбільш чутлива точка самосвідомості є цінності, вони найсильніше впливають на наші дії, проти них ми не можемо протиставлятися, бо тоді ми йдемо проти власного Я. Повсякденна особистість, завжди знаходиться під впливом нашої уявної ідеальної, моральної особистості. Повсякденне я, підкоряється ідеальному я, несе провину перед ним. Ідея апріорних цінностей Гартмана найбільше відображається у розподілі ціннісного та повсякденного (емпіричного) Я, бо ідея морального я, побудована із власних цінностей, які не існують у фізичному світі.

Моральна людина приймає власне я, із власних цінностей ми будуємо власне емпіричне (повсякденне) Я. З думкою, що ідеального стану не досягнуто, людина втрачає самоповагу, наші внутрішні критерії конструюють нас самих. Моральна особистість не існує без контролю над емпіричним своїм

Я. Априорність наших цінностей, не являється статичною, а рухливою, адже система цінностей є змінною.

З першими ціннісними проявами у дитинстві, коли дитина починає казати, що вона прагне, формується відчуття причинності, що її слова, а не тільки вияви емоцій спричиняють зміни, які приносять радість для неї, з мовою розпочинається процес соціалізації. Із процесом росту дитина стає все більш допитливою, цікавить причинами існування багатьох речей у світі. Із питаннями, такими, як “Для чого це потрібно?”, ми формуємо у собі цікавість. Коли людина стає перед вибором, що їй робити у житті, вона може обрати безліч варіантів подальшого життя, але часто вона обирає той, який на її чи на думку оточуючих буде найкращим. Цей вибір може ґрунтуватися на таких критеріях: здібності, таланти люди, очікування батьків, суспільства, орієнтація на власні бажання, авторитет.

Коли людина бореться за будь-яку справу, вона вбачає у ній певний сенс, на нашу думку, будь яка діяльність є несвідомо осмисленою, адже діяльністю людини, повинна чимось керуватись, нізвідки нічого не береться. Внутрішня мотивація, залежить, як від потреб, так і від ціннісної складової. Для людини важливо бачити сенс, варто задати таке питання: “який сенс цінностей?” та “який сенс життя? На це питання, намагались, намагаються та будуть намагатись знайти відповіді багато правителів та простих людей. У цьому контексті варто розглянути етичні системи існування людини, для чого та чому вона живе у цьому світі. Варто зазначити, сенс у діяльності, як і внутрішнє призначення, часто продивляється у дитинстві. Пошук сенсу життя, тісно зв’язаний із метою життя. Мета часто стає сенсом існування людини, адже вона вбачає сенс існування у цілеспрямованій діяльності.

Визначити свого Я, являється складним процесом, у першу чергу через складність усвідомлення себе. Визначення свого Я напряму пов’язане пошуком свого призначення, тобто напрямком діяльності. Для цього людина повинна усвідомити себе відповівши на наступні питання.

Хто Я? Ми відповідаємо на питання, які наші ознаки, ідентичність, ким ми являємось, чого прагнемо.

Де Я? У якому середовищі ми знаходимось, яка діяльність нас супроводжує

Як? Яке наше відношення до середовища, як ми взаємодіємо з людьми та оточуючим світом.

Для чого тут Я? Ключове питання, яке прагне зумовити нашу осмислену діяльність.

Відповідь людина чи ні, на дані питання, вона згідно свого досвіду діє у визначеному напрямку певної етичної системи. Ми взяли для розгляду п'ять етичних систем, які максимально охоплюють складові людського життя, такі як: розум, служіння та слава, любов та добро, радість від повсякденного життя та звернення до свого тваринного я.

Етика розуму, головним значенням та мірилом у житті людини є знання та її розуміння світу.

Етика честі, у розумінні її послідовників, є етикою служіння ідеалом, якого є подоба лицаря, воєнного. Також у цій етиці, важливу роль відіграє слава та влада, як виразник слави. Діяльність згідно цінностей, являється принциповою.

Етика добра, ця етика надає ключової цінності альтруїстичним виявам людини, перетворення власного егоїзму в альтруїстичну діяльність, діяльність для когось. У даній етиці, людина готова жертвувати собою заради вищого блага у суспільстві.

Етика повсякденного життя, вважає за головну цінність комфортне життя та щасливу атмосферу в домі. Головною ціллю є перетворення, покращення звичайного, буденне життя, естетичний буденний комфорт. У цій етиці сім'я, її становище, а також робота та розвиток професійної діяльності, відіграють роль основних критеріїв визнання успішності життя.

Етика природності, людина розуміє світ не через цінності суспільства, а

через власні бажання та потреби. Дана етика наближає людину до тваринної природи.

1.2 Суть, роль та мета цінностей, філософія чеснот, як основа моральної та щасливої людини.

Для точного розуміння системи цінностей, варто визначити поняття, які є суміжними до системи цінностей, та почати із сфери філософії, яка орієнтована на їх вивчення.

Етика та моральна філософія є частиною філософії, що “включає в себе систематизацію, що захищає і рекомендує поняття про правильне і неправильне діяльність”. [41] Сфера етики, стосується питань цінностей, у філософії, визначається, як аксіологією.

Етика прагне вирішити питання сутності людської моралі, визначаючи такі поняття, як добро і зло, правильно і неправильно, чеснота і порок, справедливість і злочин. [76] Як область інтелектуального дослідження, моральна філософія пов'язана з галузями моральної психології, описової етики та теорії цінностей.

Сьогодні визнані три основні галузі вивчення етики:

1. Мета етика, що стосується теоретичного значення та посилання на моральні положення, а також як можна визначити їх значення істинності (якщо такі є);
2. Нормативна етика, що стосується практичних засобів визначення морального курсу дій;
3. Прикладна етика, що стосується того, що особа зобов'язана (або дозволена) робити в конкретній ситуації чи певній сфері дій. [41]

Правила це вимоги для виконання якихось умов всіма учасниками якої-небудь дії, за виконання якого передбачено заохочення, а за невиконання — покарання. [47]

Норми суспільства є зумовленими суспільними стереотипам. Якщо поведінка людини не відповідає загальноприйнятим у даній спільноті звичаям

та правилам, вона сприймається як така, що відхиляється від норми. У більшості суспільств формується у вигляді дихотомії “нормальне” — “ненормальне”. [45]

Звичаї є вираженням традиції. Це загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу, суспільної групи, колективу і т. ін., традиційний порядок відзначення яких-небудь подій, свят і таке інше, пов'язане з виконанням певних дій і використанням відповідних атрибутів, предметів, і таке інше. [6] Це процес улагодження (урядування, обрятування) громадського життя. [13]

Принципи це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. [46]

Світогляд - сформований погляд на світ, в контексті ставлення, відношення до певних речей та діяльності. [20]

Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка ставить людині спрямованість його життєдіяльності. Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає змістовна, життєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей. [26, с. 28]

Ціннісні орієнтації визначають:

- 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархію індивідуальних уподобань і зразків;
- 3) цільові і мотиваційні програми;
- 4) рівень уподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного “проекту життя”

[41, с. 227]

Цінності, визначають значення ступеня важливості чогось або дії, з метою визначення того, які дії краще робити або яким чином найкраще жити (нормативної етики), а також значення даної діяльності.

Системи цінностей - це переконання, які впливають на етичну поведінку людини або є основою її осмисленої діяльності. Найважливіші цінності, часто є первинними та сильними, а вторинні є змінними та слабкими. Цінність дії, може залежати від етичних цінностей осіб, дія збільшує, зменшує або ж змінює об'єкт впливу.

Цінності визначаються як певні схильності щодо відповідного курсу дій або результатів. Тому, цінності відображають людське почуття правильного і неправильного або того, що: “має відбутись”. Цінності, як правило, впливають на відношення та поведінку людей. Вони включають етичні, моральні переконання, доктринальні та ідеологічні цінності, суспільні та естетичні цінності. [26, с. 29]

Єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує. Відповідно, дослідники класифікують цінності по-різному:

- 1) за об'єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні;
- 2) за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні;
- 3) за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні;
- 4) за способом вияву – ситуативні, стійкі;
- 5) за роллю в діяльності людини – термінальні, інструментальні;
- 6) за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);
- 7) за приналежністю – особистісні (індивідуальні), групові колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські.

Найбільш поширеною класифікацією цінностей на філософському рівні вважається розподіл на релігійні, етичні, естетичні, логічні й економічні. [26, с. 29]

У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або

регулятори діяльності.

У психологічному аспекті існують класифікаційні моделі, у яких цінності структуруються за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані (соціально-політичні, моральні, економічні і інші); за суб'єктом ставлення (суспільні, цінності соціальних груп, колективні, індивідуальні) [25, с. 33-35].

Згідно з класифікацією цінності поділяють на:

- 1) абсолютні – доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність;
- 2) національні – патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності;
- 3) громадянські – права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону;
- 4) сімейно-родинні – подружня вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків;
- 5) особистісні – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя.

Серед численних класифікацій цінностей поширеною є розмежування цінностей на дві групи:

- 1) колективістські – вони об'єднують цінності, які відповідають способу життя в колективі;
- 2) індивідуалістські – включають цінності, які характеризують інтереси конкретного індивіда [29, с. 29].

Існує також така класифікація цінностей:

Цінності - цілі, що носять установчий характер:

- загальнолюдські (добро - зло);
- економічні (корисно - шкідливо) - матеріальна забезпеченість, злидні;
- естетичні (гармонія - хаос) - прекрасне і потворне (здоров'я і хвороба);

- соціальні (любов - ненависть) - сім'я, дружба, самотність ;
- політичні (влада і безвладдя) - свобода і залежність;
- релігійні (заповіді, канони , традиції).[101]

Цінності - засоби , що визначають шляхи досягнення цілей, такі, як спілкування, незалежність, індивідуальність, визнання, чесність, новаторство, готовність йти на ризик, якість роботи.[101]

Значний внесок у вивчення світової системи цінностей вніс Г. Хофстейд. Який виділив такі параметри аналізу: індивідуалізм - колективізм, дистанція влади (готовність людей приймати нерівномірність розподілу влади в інститутах і організаціях), уникнення невизначеності (наскільки люди терпимі до невизначених ситуацій, жіночність - мужність (схильність людей до напористості, жорстокості, їх зосередженість на матеріальному успіху на шкоду інтересу до інших людей), довгострокова орієнтація (прагматизм і стратегічна орієнтація на майбутнє).[101]

Варто розділяти цінності по значимості для людини на: фундаментальні цінності, це ціннісне ядро людини у яке входять цінності, які формують власну ідентичність людини; периферійні цінності, це цінності, що є змінними, слабкими, людина здатна їх коригувати.

Цінності допомагають досягнути нас самих, цінності стають нашими виразниками. Кожен виразник, може набути, як позитивних, так і негативних відтінків у суспільстві. Позитивні цінності в основному називають чеснотами, а негативні вадами. Щоб усвідомити чесноти, спочатку варто розглянути їх виразник, що являється в ідеалах, а ідеал це певна досконалість.

Досконалість — це прагнення відповідати певним стандартам, які присутні у суспільстві. Виражається це прагнення у створенні образів герої у міфах, це особи, що є прикладом певної діяльності, поведінки. Сама ідеалізація певної поведінки та рис характеру зустрічаються у багатьох міфах та релігійних текстах. Системне дослідження чеснот, почалось із творів Платона та Арістотеля.

Чеснота — це моральна досконалість, це риса чи якість, яка вважається морально доброю і, отже, цінується як основа принципу та доброї моральної істоти. Це поведінка, яка демонструє високі моральні стандарти особи у відносинах всередині суспільства, можна охарактеризувати так: “робити те, що правильно, і уникати того, що погано” [6]. Протилежність чеснот є вади чи гріхи. Чесноти це прояв добра у людині, вважаються основами моральних законів, принципів і цінностей. Персональні чесноти є характеристикою етичних цінностей особи.

Трьома теологічними чеснотами є:

1. Віра; відчуття істинності речей та дій у світі
2. Надія, очікування позитивного розвитку подій
3. Любов, коли виникає довіра та радість від взаємодії з людьми. [6]

Людину формує віра у корисність її діяльності, коли цієї внутрішньої віри нема, людина розчаровується. Віра це діяльність ірраціональна, яку можна пояснити раціонально, але у більшості випадків це пояснення є вже сформоване на несвідомому рівні у самій людині. Тому часто раціональні висловлювання озвучувати важче, ніж незаплановані висловлення, які ґрунтуються на вірі у свою правоту. Віра допомагає людині жити, не слідкувати за втраченими можливостями, а просто допомагати коли це потрібно. Віра виступає одним із трьох вічних ціннісних вогників, які безпосередньо з народження живуть у кожній людині. Без віри людина не живе, бо тоді вона не зможе функціонувати. Віра основа будь якої довіри у першу чергу до самого себе. Без віри ми б не могли взаємодіяти з будь чим у цьому світі мали б вічне відчуття не справжності. Завдяки вірі, ми впевнені в реальності нас самих та світу довкола. Звичайно, часто віра не дає нам побачити, щось ще у цьому світі, інколи засліплює нас, але саме завдяки вірі є порядок речей, що є довкола нас, ми тоді можемо стабільно та ефективно функціонувати.

Надія виступає, разом із вірою головною складовою впевненості у

майбутньому. Надія, дозволяє бути впевненим навіть у тому, що має мінімальні шанси на здійснення. Людина без надії, зламана людина, без власного Я. Надія виникає, коли людина втрачає орієнтири і щоб повернутися до попереднього стану або здійснити новий у власне бачення на світ. Надія супроводжує нас у власних бажаннях, направляє наше я у складних ситуаціях, вона нам підказує, дає сумнів у правильності даних справ.

Головною людською емоцією у міжособистісній взаємодії є любов, яка виникає з довіри та радості. Любов, це відчуття глибокої прихильності до іншого, готовність допомогти та висловити свою повагу до іншого. Завдяки цінності любові, людина має довірливий зв'язок із іншими людьми. Любов показує готовність боротися у разі негараздів, віддавати свої сили, жертвувати собою. Любов виступає головним мотивом спільного розвитку у групі. Любов відіграє безпекову роль у передачі знань нащадкам, діти довгий час не можуть вижити без батьків і саме любов не дозволяє батькам кинути напризволяще дітей, тобто любов це внутрішній потужний та природний фактор, який закладений у людині. Любов відіграє об'єднавчу роль, поєднує чоловіків та жінок заради майбутнього одного чи різних суспільств. Часто любов виступає головним мотивом нашої особистісної діяльності до когось чи чогось, те що ми любимо стає часто сенсом нашого життя, адже любов виступає орієнтиром у нашому виборі. Любов варто визначити, як першоджерело людських мотивів, з тієї причини, що людське суспільство існує на засадах довіри та прийняття, а також на почутті емоційної піднесеності у міжособистісній взаємодії, ці процеси можна описати словом любов.

Відносини та ставлення людини існують, щодо кожної особи окремо, так і до різних рівнів суспільства загалом, відповідно в людині існує різний рівень любові, до кожного зазначеного суб'єкта.

Визначимо рівні любові:

Любов до всіх людей. Являється найвищим рівнем любові, та найскладнішим по причині того, що досягнути взаємовідносини та структуру

світового суспільства, а відповідно знайти бажання любові, щодо нього дуже складно. Відповідно, даний рівень любові у деяких людей є лише декларативний та не ґрунтується на справжньому почутті любові, часто мотивацією для його декларації, є особисті інтереси. Світова любов, часто присутня у контексті любові до природи, адже із зростанням перетворення світу людьми під себе, тобто заміни природи на комфортні для проживання людини території (міста та їх обслуговуюча інфраструктура), зростає потреба самих людей до повернення звичної, тобто такої яка закладена на несвідомому рівні, обстановки природного середовища.

Любов, до свого суспільства. Любов до групи, яка об'єднує людей за певними ознаками, такими, як етнос, клас, стан, раса, релігійна спільнота. Цією любов'ю, часто володіють люди, яким притаманне альтруїстичне мислення, сильне відчуття інтеграції у спільноту та прийняття, на противагу любові глобальній, дана любов є більш обґрунтованою, саме по причині відчуття спільних цінностей, ознак, проведення ритуалів, довіри членів групи один до одного та знанню, що інші, готовності допомогти тобі. У той час, глобальна любов, це в основному одностороння любов, яка нечасто коли проявляється у відповідь.

Любов, що до родини, окремих людей. Дана любов ґрунтується на родинних зв'язках та дружбі, вона виникає зі становленням довіри до інших людей, тобто до тих, яких ми знаємо, та позитивними відносинами із ними. Люди, які люблять тільки близьких, характеризуються скептичним ставленням до груп суспільства та глобальної ситуації у світі.

Любов, тільки до самого себе. Характеризується егоїстичним відношенням, щодо інших людей, відсутністю емпатії. Даний вид любові, присутній коли людина зіштовхнулася зі складністю у комунікації з іншими людьми, також перестала їм довіряти, що призвело до статусу коли людина захищає тільки власні інтереси. Даний тип особистості, характеризується поганими взаємовідносинами у родині та не любов'ю до суспільства, що

породжує бажання знищити його та замінити новими видами суспільних відносин. Любов тільки до себе небезпечна, коли у суспільстві, починає збільшуватись кількість егоцентричних осіб, породжується у суспільстві відчуття поділу та незадоволеності даним станом справ.

Відсутність любові до будь-кого з людей. Це найбільш небезпечний стан особистості, даній людині немає, що втратити, вона зневажає всіх навколо, а себе найчастіше найбільше. Цей тип особистості характеризується підвищеним рівнем психічних захворювань, готовності до самогубства та жорстокості, щодо інших людей.

Кожен тип любові, починаючи із любові до себе і закінчуючи любов'ю до світу це етапи, які повинні охоплювати попередні, щоб наблизитись до розуміння вищого етапу любові, але в основному ми можемо осмислити тільки спільноту у якій живемо, тобто етап любові до групи.

Кожна із цих теологічних цінностей відображає найголовніше у людині, те що є у кожній з них, це є уподібнення до Бога, вищого за наше розуміння, але саме Віра, Надія, Любов об'єднують людей.

Без любові не було б вдалих взаємовідносин між людьми

Без надії людина не могла орієнтувати у безвихідних ситуаціях

Без віри людина не знаходила б своє призначення та не сприймала навколишню дійсність.

Подальший наш огляд чеснот, стосуються цінностей, які спрямовані на виживання та розвиток суспільства.

У Греко-Римському світі, основними чеснотами, які виділяли були: розсудливість, справедливість, силу духу та поміркованість.

- Розсудливість — це здатність керувати собою та дисциплінувати себе за допомогою розуму. *Auriga virtutum* (візничий чеснот), тому, що дана чеснота керує іншими чеснотами.
- Справедливість — це чеснота, яка керує людиною в її відносинах з іншими.

- Сила духу, — це чеснота, яка допомагає людині витримувати складні ситуації терпінням та наполегливістю.
- Поміркованість — це чеснота, яка пом'якшує бажання насолоди та апетиту.

Філософи визнавали взаємозв'язок чеснот. Наприклад, що мужність без розсудливості, ризикує перетворитися на безумство.

Ці чесноти спочатку впливають із Платона в IV Республіка книзі, 426–435 (також Протагор 330b, який також включає благочестя (hoiotes)). У “Риториці” Арістотеля зазначається: “Форми чесноти — це справедливість, мужність, поміркованість, пишність, великодушність, щедрість, лагідність, розсудливість, мудрість”(Риторика 1366b1) [3]. Римський імператор Марк Аврелій обговорює їх у книзі V: 12 “Медитацій” і розглядає їх як “блага”, які людина має визначити у власному розумі, на відміну від “багатства чи речей, що сприяють розкоші чи престижу”. святий Амвросій, святий Августин і Фома Аквінський, адаптували їх, розширюючи теологічними чеснотами. В Макіавеллі 1:18–19, де йдеться: “Тепер мудрість — це правильне судження, справедливість, мужність і самовладання. Правильне судження є вищим над усім цим, оскільки за допомогою нього розум панує над емоціями”[2].

Аквінський виявив взаємозв'язок практичної мудрості (prudentia) і моральної чесноти. Це часто називають “єдністю чеснот”. Філософ стверджував, що важливо не тільки те, що робить людина, але й те, як вона це робить, адже людина повинна прагнути доброї мети, а також робити правильний вибір засобів для досягнення цієї мети. Моральні чесноти напружують людину прагнути доброї мети, але щоб значить, що особа вчиняє правильно, щодо вибору методів досягнення цілі, потрібна практична мудрість [102].

Амвросій (330–397 рр.) був першим, хто використав вираз кардинальні чесноти: “І ми знаємо, що є чотири головні чесноти — поміркованість, справедливість, розсудливість і сила духу”. (Коментар до Луки, V, 62) [102]

Святий Августин, обговорюючи мораль церкви, описав ці чесноти так: якби всі відчували їх вплив у своїй свідомості, оскільки вони мають свої імена у своїх устах!, я без вагань визначу їх: що поміркованість — це любов, яка повністю віддає себе тому, що люблять; сила духу — це любов, яка з готовністю терпить усе заради коханого; справедливість — це любов, яка служить лише улюбленому об'єкту, а отже, правильна; розсудливість — це любов, яка з розумом розрізняє те, що їй заважає, а що допомагає. (De moribus eccl., Глава XV) [102] Прагну підкреслити, що святий Августин виводив чесноти саме із любові.

Окремо варто розглянути думки Арістотель, щодо чеснот. Філософ виділяє приблизно вісімнадцять чеснот, які дозволяють людині добре виконувати свою людську функцію. Вважається, що існує поділ на чесноти емоцій та бажання та чеснот що стосуються розуму. [3] Перші він називає “моральними” чеснотами, а другі — інтелектуальними. Кожна моральна чеснота була серединою між двома відповідними вадами, одним — надмірним, а іншим — недоліком. Кожна інтелектуальна чеснота є розумовою навичкою чи звичкою, завдяки якій розум приходиться до істини, стверджуючи те, що є, або заперечуючи те, що не є. [1]

У Нікомаховій етиці він обговорює 11 моральних чеснот:

Моральні чесноти

1. Мужність перед обличчям страху
2. Поміркованість перед обличчям задоволення та болю
3. Свобода від багатства і майна
4. Величність з великим багатством і володіннями
5. Великодушність або гордість
6. Належне честолюбство відзначення
7. Правдивість у самовираженні
8. Дотепність у розмові
9. Доброзичливість у суспільній поведінці

10. Скромність перед обличчям сорому чи безсоромності

11. Справедливе обурення перед обличчям зневаги

Інтелектуальні чесноти

1. Ноус (інтелект), який усвідомлює фундаментальні істини (такі як значення, самоочевидні принципи)

2. Епістема (наука), яка являє собою вміння робити висновки (наприклад, докази, силогізми, демонстрації)

3. Софія (теоретична мудрість), яка поєднує фундаментальні істини з дійсними, необхідними висновками, щоб добре міркувати про незмінні істини.

На нашу думку, саме чесноти сприяють формуванню та позитивному розвитку людини. Щоб краще зрозуміти, які чесноти та цінності краще підходять для реалізації ключових задач у житті людини та суспільства, вартує детальніше їх розглянути. Квінтесенцією людської діяльності є уподібнення до Бога, ми розглядаємо християнську традицію саме через її фундаментальність у нашому суспільстві, яке є виразником християнської цивілізації. Основні цінності, які переважають та регулюють взаємовідносини у нашому суспільстві саме зображуватися у християнській етиці. Незалежно від релігії, будь-яке суспільство прагне до реалізації трьох ключових задач.

1. Продовження себе у вічність, тобто породження нащадків, які будуть майбутнім, яке передають знання наступним поколінням. З нащадками ми реалізуємо цінність надії, адже те, що ми не встигли здійснити у цьому світі, ми доручаємо здійснити їм.

2. Максимальний розвиток, для розуміння діяльності довкола людини, щоб мінімізувати загрозу для людини, суспільства чи держави.

3. Пошук свого Творця, вищого за людину, куди ми маємо прагнути. Можна було об'єднати дану задачу із задачею розвитку, але на мою думку варто розрізнити світ ідей та осмислення себе зі світом фізичних явищ, які є виразником світу ідей, але можуть існувати, як окрема

сутність.

На мою думку, будь-яке суспільство яке не прагне даного порядку речей ставить під сумнів прогрес минулих поколінь. Відповідно, варто виділити шляхи людського розвитку, адже одним з основних критеріїв на який ми орієнтуємось у дослідженні є розвиток. Саме на розвиток, як процес, що допомагає вирішувати людині життєві задачі, ми робимо акцент.

Виокремлюють кілька аспектів розвитку, а саме: біологічний, психічний, соціальний і духовний (моральний).

Фізичний розвиток виявляється в дозріванні анатомо-фізіологічних структур організму та здоровому функціонуванню людини.

Психічний розвиток виражається у розвитку здібностей, таких як: увага, сприймання, мислення, пам'ять, почуття, відчуття.

Соціальний розвиток – це інтеграція людини в різні види відносин: суспільні, політичні, економічні, правові, виробничі.

Духовний (моральний) розвиток виявляється в осмисленні людиною свого призначення, розумінні мотивів діяльності та потреб, ціннісних орієнтацій.

Для ширшого виділення чеснот, які спрямовані на розвиток людини, варто розглянути сім великих чеснот, які пропонуються християнським вченням. Список “Семи великих чеснот”, які також називають просто сімома чеснотами, і які протиставляються семи великих гріхів, вперше з’явилися в поемі під назвою “Психомахія або боротьба душі” [1]. Написаний Аврелієм Клеменсом Пруденцієм, християнським намісником, який помер близько 410 року нашої ери, він пише про битву між добрими чеснотами та злими вадами.

Сім християнських чеснот в порядку святості з протилежними їм смертними гріхами та латинськими відповідниками:

1. Доброчесність (castitas) — Хтивість (luxuria)
2. Поміркованість (frenum) — Ненажерливість (gula)
3. Щедрість (caritas) — Захланність (avaritia)

4. Старанність (industria) — Лінивство (acedia)
5. Терплячість (patientia) — Гнів (ira)
6. Доброта (humanitas) — Заздрість (invidia)
7. Смиренність (humilitas) — Гординя (superbia)

Сер Фердинанд Маунт стверджує, що у сучасному світі гріхи пропагують у суспільстві, особливо через ЗМІ, що вони надають доблесті вадам, змушуючи суспільство регресувати до примітивних язичників: “жадібність була перейменована на зняття стресу через покупки, лінь — це час перерви та відпочинку, хіть це подається, як дослідження вашої сексуальності, гнів є дозволений, адже ви вільні у своїх почуттях, марнославство подається, як добре, тому що ви того варті, а обжерливість — це релігія гурманів”[95]. Згідно з дослідженням 2009 року отця Роберта Дбуза, вченого-єзуїта, найпоширеніший смертний гріх, який визнають чоловіки, — це хіть, а жінки — гордість. [17]

Доброчесність це внутрішнє відчуття людиною розуміння своїх бажань та свого потягу, погодження із суспільними нормами та правилами, готовність слідувати ним.

Поміркованість визначається як добровільне самообмеження або не переїдання. Описується дана чеснота з точки зору того, від чого людина добровільно утримується.

Щедрість описується, як позитивна риса, що береться з любові до ближнього та вчення церкви про любов до ближнього.

Старанність - це обережність, наполегливі та праця, що свідчить про віру в те, що робота є потрібною.

Терпіння - це здатність витримувати важкі обставини.

Доброта – у другій книзі “Риторики” Арістотель визначає доброту як “поміч стосовно того, хто потребує допомоги, не в обмін на що-небудь і не на користь самого помічника, а на користь того, хто допомагає”. [6]

Смирення — у релігійному контексті смирення означає

підпорядкування своєї волі щодо Бога.

Чесноти, як позитивні та конструктивні цінності відіграють значну роль у формуванні особистості та стабільності у суспільстві. Розглянувши античних та середньовічних авторів, ми можемо зробити такі висновки, що чесноти допомагають людям у міжособистісній взаємодії, вносять ясність у міжособистісні контакти, щодо поведінки людини у суспільстві. Метою чеснот, також є допомога особі стати щасливою.

1.3 Визначення державної політики її класифікація та методологія дослідження.

Д. Істон систематизував основні ідеї біхевіоралізму та запропонував основні принципи біхевіоральної методології. Відносно досліджень державної політики вони мають даний перелік [59].

“1. Закономірності. Об’єктом досліджень державної політики мають бути не стільки самі інститути і формальні моменти публічного управління, скільки дії людей, спрямовані на досягнення оптимального управління. У поведінці людей в управлінському процесі можна виявити елементи повторюваності, що піддаються узагальненню і систематизації в рамках теорії поведінки, що має пояснювальну і прогностичну цінність.

2. Методика. Способи отримання й інтерпретації даних у процесі дослідження політики не можуть прийматися на віру, а повинні використовуватися як гіпотетичні – їх варто критично вивчати, уточнювати і відбирати, щоб у підсумку прийти до строгих методів спостереження, фіксування й політичного аналізу.

3. Кількісні методи. Використання кількісних методів не має бути самоціллю: їх варто застосовувати лише там, де це може дати практичний ефект.

4. Цінності. Моральна оцінка й емпіричне пояснення пов’язані з двома різними видами суджень, що в інтересах державно-політичного аналізу повинні аналітично розділятися. Однак дослідники в управлінському процесі

вправі висловлювати судження загального роду разом чи окремо за умови, що він не приймає одне за інше.

5. Систематичність. Дослідження мають бути систематичними, тобто теоретичне й емпіричне варто розглядати як взаємозалежні частини конкретного й впорядкованого знання.

6. Інтеграція. Оскільки публічне управління пов'язане з різними сторонами людської діяльності, неприпустимо ігнорувати в дослідженнях державної політики висновки інших суспільних наук. Визнання цієї взаємозалежності повинен сприяти інтеграції теорії публічного управління, дослідження політики з філософією, соціологією, психологією, політологією, правознавством”[14, с.83].

Отже, біхевіоралізм приходиться до необхідності вивчення цінностей, інтересів, самої поведінки людини та груп у дослідженні систем цінностей та державної політики як методологічного принципу.

Державна політика є важливим елементом життєдіяльності суспільства, його основою діяльності. Від її ефективності залежить благополуччя громадян та гідне життя кожної людини. У неї є велика кількість характеристик: вона формує відповідну систему із механізмами та методами державного управління, у яку залучені усі громадяни та іноземці, які підпадають під вплив державної політики.

Зазвичай, політика розуміється як мистецтво управління державою. Вона зачіпає інтереси груп, класів, національностей, усіх верств населення. Політика, вважають автори “Політологічного енциклопедичного словника”, – це “організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами і соціальними групами для здійснення власних запитів і потреб” [44,с. 258]. М. Вебер наголошує, що політика – це прагнення до участі у владі або до справляння впливу на розподіл влади [7, с. 646].

Відповідно до вищесказаного, ми бачимо, що класичні визначення політики є лише інструментом, певним засобом для здобуття і утримання влади певними політичними силами.

Сьогодні первинний зміст поняття політики видозмінилися, тому що основна діяльність держави спрямовується не на перерозподіл влади (хоча цей фактор продовжує впливати на управлінські дії), а на задоволення потреб громадян. Сама політика на сучасному етапі є більше формальною, що більше схоже на певну стратегію прийняття і практичної реалізації обов'язкових для виконання рішень з того чи іншого питання, зумовлених певними конкретно-історичними умовами.

Центральним актором політичного життя залишається держава, то призначення політики полягає у визначенні суті проблеми, розв'язання якої потребує втручання державних органів влади [44, с. 10], а це вже державна політика, адже пов'язана з діяльністю зі здійснення державної влади.

“Сучасна державна політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади для розв'язання суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер” [14 с.45]. Л. Пал визначає державну політику як “напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем” [30, с. 22]. Державна політика визначається, “як напрям дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем. Тому державна політика – це ще й реакція держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій. Вона покликана узгоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства” [14 с.45].

“Типологія державної політики (англ. - typologies of public policy) - сукупність підходів до класифікації типів/видів/напрямів/ стилів суспільної

політики за різними ознаками. Визначення політики як курсу дій відповідних органів влади передбачає класифікацію суспільної політики за органом влади, який відповідальний за політику, та за масштабами і сферами проблем, які потребують розв'язання” [23, с.51].

Якщо взяти до уваги визначення суспільної політики за змістовим наповненням (що кожна політика як курс дій характеризується проблемою, цілями та інструментами її реалізації), то політика можемо виділити таку класифікацію: за ціннісними орієнтирами, за цілями та інструментами.

З огляду на характеристики суспільної політики через процес її вироблення, коло учасників процесу політики суспільної політики Ю. В. Ковбасюк пропонує класифікацію за періодом часу, (горизонтом проектування) та за стилем.

З урахуванням зазначених ознак він пропонує такі класифікація суспільної політики.

1. За територіальним охопленням (масштабами) проблем, що мають бути розв'язані:

- глобальна політика (суспільної політики, яку формують і реалізують міжнародні організації - світові, континентальні, міждержавні, в інтересах людства в цілому або населення окремих континентів чи регіонів планети і яким уряди країн світу делегували певні повноваження);
- державна (загальнодержавна) політика (політика, яку формують і реалізують органи законодавчої, виконавчої і судової гілок влади в інтересах усього суспільства);
- регіональна політика (політика, яка стосується проблем окремих регіонів країни і виробляється в інтересах населення і підприємництва лише цього регіону та/ або всього населення країни; це може бути політика як регіональних органів державного управління, так і органів, що представляють місцеві інтереси. Це наприклад політика суб'єктів

федерації у країнах з федеративним устроєм, як у США - політика штату, State policy);

- місцева політика (політика, яка виробляється відповідними органами влади в інтересах певних громад, зокрема політика органів місцевого самоврядування).

З урахуванням державних кордонів країни політику поділяє на:

- внутрішню (та, яка виробляється органами влади при вирішенні питань у межах кордонів країни);
- зовнішню (та, що виробляється органами влади держави і спрямована на вирішення проблем, які виходять за межі державних кордонів).

2. За органом влади чи іншим органом, який наділений повноваженнями щодо вироблення політики у певній сфері (політика Світового банку, політика Ради Європи, політика президента країни, політика міністерства, політика мера і т.ін.).

3. За "точкою зору" - з урахуванням того, в інтересах кого вона здійснюється (класифікація суспільної політики за першими двома ознаками: за територіальними масштабами і за органом влади, відповідальним за політику, накладається на цю класифікацію політики). [23, с.52]

Так, у певному регіоні країни може проводитися державна регіональна політика органами державної влади в цьому регіоні в інтересах усього суспільства, а не лише населення регіону, і політика регіону, яку проводять орган представницької влади цього регіону та сформовані ним виконавчі органи в інтересах, передусім, населення і підприємництва лише цього регіону.

4. За періодом часу - часовим горизонтом проектування політика буває:

- довго-, середньо і короткострокова;
- стратегічна і тактична;
- перспективна і поточна.

5. За хронологічною ознакою (як правило, ретроспективно): наприклад, політика держави перших років незалежності, політика років перебудови, післявоєнна політика.

6. За ціннісною орієнтацією суспільної політики - в основу цієї класифікації покладено пріоритетність тих чи інших цінностей, домінування певної ціннісної орієнтації над усіма іншими при визначенні цілей та інструментів політики (наприклад патерналістська і ліберальна політика).

- Ліберальна суспільної політики передбачає мінімальне державне втручання в соціально-економічні процеси лише в тих випадках, коли інтереси окремих осіб загрожують існуючим суспільним інтересам;

- патерналістська суспільної політики спрямована на реалізацію курсу дій, що стоїть на захисті певних суспільних інтересів; при цьому часто не береться до уваги згубний вплив такої політики на особисті інтереси людини або на мінливий характер особистих потреб людини).

[23, с.53]

Іншим прикладом є поділ політики на глобалізаційну та ізоляціоністську.

7. За "стилем" політики - це досить розмита, хоча й поширена класифікаційна ознака. Стель суспільної політики визначається підходами до розв'язання проблем та взаємовідносинами влади з іншими учасниками процесу політики (зокрема, це ступінь централізації, відкритості процесу вироблення політики).

Тому, за стилем виділяють політику волонтаристську і науково обґрунтовану, авторитарну і демократичну, прогресивну і реакційну, прозору, імперську, компромісну, національного примирення та ін. Класифікація за стилем в окремих аспектах досить близька до класифікації за цінностями.

8. За предметною/проблемною сферою і відповідними цілями. Це передбачає ієрархічну класифікацію: на верхньому рівні - внутрішня і зовнішня політика держави; у свою чергу, внутрішня поділяється на

економічну, соціальну, гуманітарну та ін.; зовнішня - на політику торговельну (зовнішньоекономічну) і безпекову (зовнішньої безпеки). Економічну політику можна поділити на макро- і мікроекономічну, на макроекономічну, у свою чергу, - на фіскальну та монетарну. На ієрархію проблем/сфер політики накладається ієрархія цілей і завдань. Наприклад, за цілями ефективності і справедливості можна виділити політику забезпечення ефективності функціонування економіки і, відповідно, політику перерозподілу доходів; цей поділ передбачає подальшу деталізацію з урахуванням нижчих рівнів ієрархії цілей політики. Політика забезпечення стійкого розвитку суспільства поділяється відповідно до різних цілей стійкого розвитку на освітню політику, політику охорони довкілля, охорони здоров'я. [23, с.53]

9. За інструментами вироблення політики: наприклад політика, що використовує ринкову систему і політика, що її вдосконалює. Назви багатьох напрямів суспільної політики містять інструменти/ засоби реалізації політики, наприклад податкова, грошово-кредитна, амортизаційна. [23, с.53]

Слід взяти до уваги, що характеристики окремих різновидів суспільної політики за певними класифікаційними ознаками частково накладаються одна на одну: наприклад політика за територіальним охопленням і за органами влади, за органом влади і за предметною/проблемною сферою, за стилем і за ціннісною орієнтацією .

Різновиди суспільної політики за різними класифікаційними ознаками досить широко представлені в українському законодавстві: в Конституції України (прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.) у ст. 85, 100, 116; у Законі України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" (від 1 липня 2010 р. № 2411-VI) визначаються основні засади у дев'яти сферах внутрішньої і зовнішньої політики держави; у Господарському Кодексі України (від 16 січня 2003 р. № 436-IV) [14, с.51-53].

1.4 Теорії моралі та цінностей, що переважають у дослідженні цінностей та класифікують особистісні та суспільні мотиви.

Сучасне теоретичне поле досліджень розглядає різні варіанти систем цінностей, варто розглянути такі з них: піраміду потреб Абрагама Маслоу для визначення мотивів людей, сильні сторони та чесноти характеру за книгою Крістофера Петерсона та Мартіна Селігмана, етапи морального розвитку Лоуренса Кольберга, теорію моральних основ запропоновані психологами Джонатан Гайдт, Крейг Джозеф і Джессі Грем, Теорія основних цінностей людини, яка була розроблена Шалом Х. Шварц, теорія реляційних моделей Фіске та методологію Світового огляду цінностей Рональда Інглегарта.

Розглянемо цінності за пірамідою потреб Абрагама Маслоу. Фізіологічні потреби можуть перетворитись у цінність, якщо в особі буде досвід їх сильної нестачі. Для людей, які впродовж довгого часу мали задоволені дані потреби, їх цінність у них зникає. Для кожної людини індивідуально визначається час коли певна потреба стає бажаною, а потім необхідною.[25] Цінність безпеки, здоров'я, а також запасів на майбутнє, постає, як значимість, в основному лише після задоволення фізіологічних потреб, які необхідні для функціонування людини на теперішній час. Фізіологічні потреби та безпекові, також розглядають як базові потреби для ефективного функціонування людини.

Соціальні потреби, важливі для ідентифікації себе та створення груп, адже у групі легше вижити. Чим сильніше група буде визнавати вплив особи, тим більший шанс на виживання у неї є, на захист зі сторони її послідовників, допомогу. Складовою соціальної потреби є друзі, на них можна покласти у разі проблем, часто наші друзі це відображення нас самих, адже людина схильна спілкуватися із людьми, які мають спільні цінності та бажання, щоб розділити свої переживання, надії та мрії. Сім'я для багатьох людей, є як показник продовження роду, копіювання себе у своїх нащадках є найважливішою цінністю для багатьох людей. Саме у сім'ї людина відчуває відповідальність за інших, формується певний кодекс честі, сім'я стає часто опорою для людини у часи криз.

Цінність поваги чи значимості, самоповаги, впевненість та досягнення, найкраще проявляються у групах. Міжособистісні вияви поваги, є частиною нашої культури, наприклад це привітання, потиск руки. Повага від інших, як цінність є важливою для самоповаги, впевненості. Суспільне визнання можна отримати різними способами, в основному це досягнення. Вони бувають різними, супроводжуються певною діяльністю, це може бути перемога у змаганнях, відповідальність за свої дії та за когось, Впевненість ми отримуємо від поваги до нас, у майбутньому ми можемо перетворити повагу на певні прохання до тих людей, які нас поважають, для яких ми є авторитетом. Часто саме політики використовують свій авторитет для реалізації політичної діяльності. Повага до політика є основною складовою політичного капіталу. Самоактуалізація є процесом, остаточного становлення власного Я, формування власної моралі.

Піраміда потреб у детерміновані державної політики, може допомогти у визначенні сфер задоволених чи ні, потреб людей, що у свою чергу дасть розуміння, які потреби впливають на визначення державної політики, а які є неактуальними у суспільстві.

Сильні сторони та чесноти характеру (CSV) — це книга Крістофера Петерсона та Мартіна Селігмана (2004), у якій науковці, намагається представити світу, вимір гуманістичних чеснот суцільно емпіричним науковим способом.[31]

Виражається думку, що подібно до того, як Посібник з діагностики та статистики психічних розладів оцінює та сприяє дослідженню психічних розладів, CSV має на меті надати теоретичну базу для допомоги у розробці практичних застосувань позитивної психології.

CSV визначає шість класів чеснот, які містять 28 вимірних “сильних сторін характеру”. Організація шести чеснот і 28 сильних сторін виглядає наступним чином:

1. Мудрість і знання: творчість, допитливість, відкритість,

- любов до навчання, перспективи, інновації;
2. Сміливість: хоробрість, завзятість, наполегливість, життєздатність, ентузіазм;
  3. Людство: любов, доброта, соціальний інтелект;
  4. Справедливість: командна робота, справедливість, лідерство;
  5. Поміркованість: прощення, милосердя, смирення, розсудливість, самоконтроль;
  6. Трансцендентність: оцінка краси та досконалості, вдячність, надія, гумор, духовність;

CSV у своїй початковій главі визначив сильні сторони характеру як такі, що задовольняють більшість з десяти наступних критеріїв[32]:

- сприяє індивідуальній самореалізації “для себе та інших”[32, с. 17];
- внутрішньо ціннісні в етичному сенсі (дарунки, навички, здібності та досвід можуть бути змарновані, але сильні сторони та чесноти не можуть);
- не суперечливий;
- не протилежність бажаній рисі (контр приклад є стійким і гнучким, які є протилежними, але обидва зазвичай вважаються бажаними);
- ознако-подібні (звичні моделі, які відносно стабільні в часі);
- не є комбінацією інших сильних сторін символів у *CSV*;
- персоніфікований (принаймні в народній уяві) людьми, які стали відомими через історію, пісню тощо;
- спостерігається вундеркізм (хоча цей критерій не застосовний до всіх сильних сторін персонажа);
- не притаманний для деяких осіб;
- виховується соціальними нормами та інституціями.

Деякі дослідники пропонують, щоб 28 визначених рис характеру розділили на чотири класи сил (інтелектуальний, соціальний, поміркований, трансцендентний).

Зазначені шість чеснот вважаються хорошими у переважній більшості культур і протягом всієї історії, зазначається авторами, що практика цих рис призводить до збільшення щастя серед людей.

Дане дослідження є прикладом, коли лідери руху позитивної психології кидають виклик моральному релятивізму та припускають, що чесноти мають біологічну основу.[31] Кожну з 28 рис характеру визначається поведінкою, а психометричні дані демонструють, що її можна виміряти. Науковці зазначають, що практичне застосування позитивної психології включає допомогу особам і організаціям правильно визначити свої сильні сторони та використовувати їх для підвищення та підтримки відповідного рівня добробуту. Кожна риса “забезпечує один із багатьох альтернативних шляхів до виховання чеснот та добробуту”.[22] Зазначається, що визначення, даних рис, допоможе спеціалістам, допомогти людині у покращенні її життя.

Етапи морального розвитку Лоуренса Кольберга є адаптацією психологічної теорії, задуманої швейцарським психологом Жаном Піаже. Кольберг почав працювати над цією темою, будучи аспірантом психології Чиказького університету в 1958 році і працює над цією теорією протягом життя.[33]

Мораль Кольберг пояснював, як просту інтеріоризацію (присвоєння цінностей, їх вростання в особистість, процес формування внутрішньої психіки, ідеального Я), зовнішніх культурних або батьківських правил за допомогою навчання з використанням підкріплення та покарання або ідентифікації з батьківським авторитетом.

Теорія стверджує, що моральне міркування, необхідна (але недостатня) умова етичної поведінки, яка має шість стадій розвитку, кожна з яких більш адекватна для реагування на моральні дилеми, ніж її попередник. Кольберг

визначив, що процес морального розвитку в основному пов'язаний із справедливістю і що він триває протягом усього життя індивіда.[33]

Шість стадій морального розвитку відбуваються у фазах до конвенційної (уникнення покарань та копіювання позитивної поведінки заради нагороди), загальноприйнятої (уникнення критики та підтримка законів середовища) та пост конвенційної моралі (правила є потрібні для блага більшості, у мене присутня власна моральна філософія).

На першому етапі людина керується послухом і покаранням.

Другий етап людина керована власними інтересами

Третью етапі людські добрі наміри, визначені соціальним консенсусом, дотриманням соціальних стандартів.

На четвертому етапі людина підкоряється владі та суспільному порядку, вважає за необхідне дотримуватися законів, суспільних норм, оскільки вони важливі для підтримки функціонування суспільства.

На п'ятому етапі, людина зумовлює свою поведінку, опираючись на розуміння суспільного договору, існує розуміння, що у світі мораль відносна, існують різні погляди та цінності.

На шостому етапі, людина керується універсальними етичними принципами, моральними міркуваннями, які засновані на абстрактних міркуваннях з використанням універсальних етичних принципів.

Критики теорії висловлюють аргументи, такі що він лише спирається на поняття справедливості, виключаючи інші моральні цінності, такі як турбота, також заявляється, що поведінка раціоналізує інтуїтивні рішення.

Шкала Кольберга стосується того, як люди виправдовують поведінку, а його стадії не є методом оцінки моральності чиєїсь поведінки. Загалом, сама гіпотеза полягає в тому, що моральна поведінка більш відповідальна, послідовна та передбачувана від людей вищого рівня.

Роботи Кольберга підкреслювали справедливість як ключове поняття в моральному розумінні, яке розглядалося як передусім пізнавальну діяльність,

яке стало домінуючим підходом до моральної психології, сильно вплинувши на подальшу роботу. Гайдт висловлюється, що вважав теорії Кольберга невинуватими з моменту, коли він вперше прочитав їх, тому що вони не були зосереджені на питаннях емоцій.

Відповідно, теорія моральних основ — це соціально-психологічна теорія, яка має на меті пояснити походження та варіанти моральних міркувань людини на основі вроджених, згрупованих основ. Запропонували психологи Джонатан Гайдт, Крейг Джозеф і Джессі Грем, спираючись на роботи культурного антрополога Річарда Шведера. Теорія моральних основ популяризована у книзі Гайдта “Праведний розум” [15].

Теорія пропонує п’ять або шість основ та їх протилежностей: турбота/ шкода, справедливість/обман, вірність/зрада, авторитет/дискредитація, святість/деградація та свобода/пригнічення, як шосту, яка була пізніше додана. Самі основи на думку автора є змінними та можуть модифікуватись.

Розглянемо їх детальніше:

- Турбота або догляд: турбота та захищати інших людей є протилежністю шкоди;
- Чесність або пропорційність: справедливості за спільними, обумовленими правилами, є протилежністю обман;
- Вірність або згуртованість: підтримка вашої групи, сім’я, нація, протилежністю є зрада;
- Авторитет або повага: слідування традиціям і законам є протилежністю до дискредитації;
- Святість або чистота: почуття огиди до бридких речей, вчинків протилежністю являється деградація;
- Свобода або воля: почуття можливостей змін навколо себе, протилежністю є пригнічення.[15]

Ці п’ять основ обґрунтовуються двома більшими групами: Група орієнтована на людину, індивідуалізація, основами є турбота. Друге

групування основ, орієнтується на справедливість, колектив, основи обов'язок, вірність, авторитет та святість. Початкова розробка теорії моральних основ була зосереджена на культурних відмінностях, подальша робота зосереджувалась в основному на політичних ідеології. Різні вчені запропонували моральні підвалини теорії в якості пояснення відмінностей між політичними ідеологіями такими як консерватизм та лібералізм. Припускається, що дані пояснення допоможуть у зміні думки про політизовані питання, як аборт, сімейне життя.[15]

Двома основними джерелами є “Прагматична валідність морального плюралізму” і “Відображення моральної сфери”. У першому Хейдт і Грем описують свою роботу як антропологію, у якій розглядають еволюцію моралі та знаходять спільну мову між кожною варіацією моралі. У другому вони описують і захищають свій метод, відомий як “Оптимальних моральних основ”, в дослідженні, взяли участь понад 11 000 людей різного віку та політичних переконань.

Варто розглянути “Праведний розум” Гайда складається з трьох частин.

Частина I Гайд стверджував, що моральні міркування є процесом постійної раціоналізації, це те, що більшість із нас робить, коли міркуємо. У нас є інтуїтивний інстинкт, потенційне ірраціональне або нераціональне рішення, засноване на основних когнітивних здібностях, пов'язаних з нами та людиною в цілому: фізичних реакціях та інстинктах кишечника.

Частина II представляє еволюційно структуру, яка визначає 5 (або можливо 6) “моральних основ” і застосовує цю структуру до аналізу ліберально-консервативних відмінностей у моральних судженнях.

Частині III Гайдт припускає, що патріотизм, релігійність є “психологією вулика” у людей вона швидко розвивалися завдяки відбору на рівні групи: “ми на 90 відсотків шимпанзе і на 10 відсотків бджоли” [11 с. 273]. Гайдт висловлює думку, що співпраця всередині соціальних груп була одним із великих секретів людського виживання та адаптації, але які наслідки це дає

для суджень про мораль і політику є дискусійними.

На відміну від домінуючих теорій моралі в психології, антрополог Річард Шведер розробив набір теорій, які підкреслюють культурну мінливість моральних суджень, але стверджував, що різні культурні форми моралі спираються на “три різні, але узгоджені групи моральних проблем”, які він назвав етикою:

- Автономії. Автономія значною мірою стосується нашої особистої сфери: як ми будуємо своєю індивідуальність та керуємо своїми особистими думками та почуттями.
- Спільноти. Суспільна сфера містить соціальні норми, які допомагають нашому суспільству працювати гармонійно та стабільно
- Божественності. Сфера божественності включає релігійні і моральні вірування і ритуали.

Підхід Шведера змусив Гайдта почати дослідження моральних відмінностей між культурами та розвивати свій соціальний інтуїтивістський підхід до моралі. Соціальний інтуїтивізм пропонує чотири основні твердження щодо моральних позицій:

- 1) переважання інтуїції (“інтуїція на першому місці”),
- 2) раціоналізовані, виправдані або іншим чином пояснення фактів,
- 3) приймається позиція, в основному для впливу на інших людей,
- 4) на них часто впливає, а іноді і змінюється позиція, коли обговорюється позиція з іншими людьми.

Гайдт припускає, що ми маємо несвідому інтуїтивну евристику (приклад метод проб та помилок), які породжують наші реакції на ситуації, що викликають моральне навантаження та лежать в центрі нашої моральної поведінки. Він припускає, що коли люди пояснюють свої моральні позиції, вони часто пропускають або навіть приховують, основні причини та процеси, які насправді привели до таких висновків.

Саме у статті 2004 року, опублікованій в журналі “Daedalus”[15], Гайдт

і Джозеф досліджували роботи про джерела моралі, розглянули роботи таких науковців, як: Франса де Ваала, Дональда Брауна і Шведера, а також теорію реляційних моделей Алана Фіске і Шалом. Теорія основних людських цінностей Шварца. З огляду на ці минулі напрямки досліджень вони припустили, що всі люди володіють чотирма “інтуїтивними етиками”, що впливають з процесу еволюція людини як відповідь на адаптаційні виклики. Цими етиками є страждання, ієрархія, взаємність і чистота.[15]

Ключове поняття для кожної етики є підготовленість. Гайдт і Джозеф стверджували, що саме це поняття формує когнітивний модуль, розвиток якого формується культурою. Науковці писали, що кожен модуль міг “забезпечити трохи більше, ніж спалахи реакції, коли в соціальному світі зустрічаються певні моделі”[15], в той час як культурний процес навчання формував реакцію кожної людини на ці спалахи. Мораль відповідно є змінною, оскільки різні культури по-різному використовують ці чотири “будівельні блоки”, надані модулями. [15]

Дослідники зазначають, що моральні основи виникли як вирішення проблем, поширених у середовищі предків мисливців-збирачів, зокрема міжплемінних і внутрішньо племінних конфліктів. Три основи, на які більше наголошують консерватори (Вірність, Влада, Святість), об’єднують групи для більшої сили у міжплемінній конкуренції, тоді як дві інші основи врівноважують ці тенденції виходячи з турботою про окремих людей у групі. Зі зниженою чутливістю до групових моральних засад прогресивні діячі, як правило, пропагують більш універсальну мораль.

Теорії моральних основ як пояснення політичної ідеології була критично оцінена, на тій підставі, що моральні основи є менш спадковими, ніж політична ідеологія, крім цього, є дані свідчать про те, що політична ідеологія потребує схвалення моралю.

Теорія основних цінностей людини була розроблена Шалом Х. Шварц, дана теорія визнає десять універсальних цінностей, які можна об’єднати в

чотири групи вищого порядку. Кожна з десяти універсальних цінностей має центральну мету, яка є основним стимулом.[42]

- Відкритість до змін

Самонапрявленість, незалежні думки та дії — вибір, створення, дослідження.

Стимуляція, описується, як захоплення, новизна та виклик у житті.

- Самовдосконалення

Гедонізм, задоволення або чуттєве задоволення для себе.

Досягнення, особистий успіх через демонстрацію компетентності відповідно до суспільних стандартів.

Влада чи багатство, соціальний статус і престиж, контроль або домінування над людьми та ресурсами.

- Консервація

Безпека, захищеність, гармонія та стабільність суспільства, стосунків і себе.

Конформізм, є обмеження дій, нахилів та імпульсів, які можуть засмутити або зашкодити іншим і порушити суспільні очікування чи норми.

Традиції, є повага, прихильність і прийняття звичаїв та ідей, які пропонує культура чи релігія.

- Самоперевершення

Доброзичливість чи доброта, збереження та підвищення добробуту тих, з ким перебуваєте в приватному особистому контакті (в групі).

Універсалізм, розуміння, вдячність, терпимість і захист для благополуччя всіх людей і природи.

- Інші

Духовність, розглядається як додаткова одинадцята цінність, однак науковець вважає, що вона існує не у всіх культурах.

Теорія намагається пояснити, як ці десять цінностей взаємопов'язані та впливають одна на одну. Прийняття будь-якої з цінностей призводить або до

узгодження одна з одною цінностей, або до конфлікту. Науковець зауважує, що традиція і конформізм мають особливо подібні мотиваційні цілі і, отже, консолідує людину. [43]

Цінності можуть протистояти один одному з різною силою або слабо або сильно один до одного, що призводить до організації цінностей у круговій структурі вздовж двох біполярних вимірів.

Перший вимір – це відкритість до змін проти збереження, що протиставляє незалежність і послух.

Другий біполярний вимір - це самовдосконалення проти самоперевершення (самотрансцендентності) і турбується, з одного боку, про інтереси себе, а з іншого боку, про добробут інших.

Кордони між десятима цінностей є умовними, тому одна цінність перетворюється в іншу, що можна побачити за такими спільними мотиваційними акцентами, які як приклад наводить науковець:

1. Влада та досягнення — соціальна перевага та повага;
2. Досягнення та гедонізм — задоволення зосереджене на собі;
3. Гедонізм і стимуляція — прагнення до ефективно приємного збудження;
4. Стимуляція і самонапрявленість - інтерес до новизни і майстерності;
5. Самонапрявленість і універсалізм — опора на власне судження і задоволення від навколишнього світу;
6. Універсалізм і доброзичливість — покращення інших і подолання егоїстичних інтересів;
7. Доброзичливість і традиція — відданість своїй групі;
8. Доброзичливість і конформізм — нормативна поведінка, яка сприяє близьким стосункам;
9. Конформність і традиція — підпорядкування себе на користь суспільним очікуванням;

10. Традиції та безпека — збереження існуючих соціальних порядків, які дають впевненість в житті;
11. Відповідність і безпека — охорона порядку і гармонія у відносинах;
12. Безпека і влада — уникнення або подолання загроз шляхом контролю взаємовідносин і ресурсів.

Для вимірювання базових значень було розроблено кілька моделей, щоб переконатися, що теорія цінностей діє незалежно від використовуваної методології. Ми дослідили приклади застосування даної теорії на практиці, та знайшли практичне дослідницьке застосування в Україні.

Теорія реляційних моделей — це теорія міжособистісних стосунків. Вперше запропонована в докторській дисертації Фіске в 1985 році, дана теорія, пропонує чотири реляційні моделі, кожна з яких, як стверджується, є вродженими, внутрішньо мотивованими та культурно універсальними способами співпраці та координації соціальних взаємодій.[]

Чотири реляційні моделі є такими[39]:

- Відносини спільного використання є найосновнішою формою стосунків, де деяка обмежена група людей сприймається як еквівалентна, недиференційована та взаємозамінна, так що окремі індивідуальні ідентичності не враховуються, а спільні риси підкреслюються, при цьому інтимні та споріднені стосунки є типовими прикладами відносин. Загальні показники взаємовідносин спільного використання включають відмітки або трансформацію тіла, синхронні рухи, ритуали, спільне вживання їжі або фізичну близькість.
- Відносини рейтингу авторитету описують асиметричні відносини, де люди вертикально впорядковані за деяким ієрархічним та соціальним виміром. Основною ознакою даних відносин є те, чи стоїть людина вище чи нижче один від одного. Вищі за рангом, мають більший авторитет, престиж і привілеї, тоді як підлеглі мають право на

керівництво від імені авторитету та захист. Військові звання слугують прикладом даних відносин.

- Відносини відбіркової рівності – це відносини, які характеризуються різними формами відносин один до одного, як-от прийняття вигідної позиції через взаємність або помсти типу “око за око”. Сторони у даних відносинах в першу чергу турбуються про те, щоб відносини були у збалансованому стані. Типовим прикладом є не інтимні знайомства.

- Відносини ринкового ціноутворення обертаються навколо моделі пропорційності, коли люди звертають увагу на співвідношення та відповідні характеристики, які зводяться до єдиної величини або показника корисності, що дозволяє нам порівнювати. Типовим прикладом відносин є грошові операції.[39]

Дана теорія, має вплив на наше розуміння державної політики, адже пояснює різні типи взаємовідносин між людьми, адже дана теорія спирається на вроджені, внутрішньо мотивовані та культурно універсальні способи співпраці та координації соціальних взаємодій.

Розглянемо спіральну динаміку теорія, яка описує, як системи цінностей і світогляди виникають із взаємодії “умов життя” та можливостей розуму.[103] Акцент на умовах життя як на важливому для просування через системи цінностей є незвичайним серед подібних теорій і призводить до думки, що жоден рівень за своєю суттю не є позитивним чи негативним, а є реакцією на місцеве (зовнішнє) середовище. За допомогою систем цінностей, суспільні групи та культури структурують свої суспільства, а індивіди інтегруються в них. Кожен набір цінностей розробляється як відповідь на вирішення проблем попередньої системи. Зміни між станами можуть відбуватися поступово (зміна першого порядку) або раптовим проривом (зміна другого порядку). Системи цінностей розвиваються в певному порядку, і найважливішим питанням при розгляді системи цінностей, що виражається в

конкретній поведінці, є те, чому така поведінка виникає.[103]]

1) Бежевий - автоматичне, інстинктивне мислення.

На цьому рівні домінують інстинкти виживання, людина веде себе, як розумна тварина. Соціальна організація: невеликі племінні групи.

Етика: відсутня. Етично те, що сприяє виживанню.

Сучасні приклади: новонароджені і дуже старі люди.

Передумови до переходу на новий рівень: усвідомлення себе як особистості, пізнання причинно-наслідкових подій, заклопотаність виживанням, яке вимагає групового взаємодії.

2) Фіолетовий - анімістичне, племінне мислення.

Особа підпорядковується інтересам групи. Відбуваються групові ритуали та поклоніння духам. Кровні зв'язки дуже сильні. Сильна влада шаманів чи вождів.

Етика: етично все, що йде на користь племені.

Передумови до переходу: поява домінантного его особистості, яка сильніше групи, обмеженість ніш для існування.

3) Червоний - егоцентричне, силове мислення.

Тиранічна, сильна влада царя, також феодална форма правління. Характерний тип для античних держав.

Етика: сильний правий.

Передумови до переходу: визнання влади моралі, пошук сенсу і мети життя.

4) Синій - категоричне, священне мислення.

Категоричний поділ на добро та зло, своїх і чужих, підпорядкування владі, почуття провини за невідповідність груповим нормам, самопожертву в ім'я вищої мети. Поява складних ієрархій. Визначають, як: "Мислити локально, діяти глобально".

Етика: релігійна або квазі-релігійне мислення.

Передумови до переходу: пошук найкращого вибору з багатьох

альтернатив, пошук щастя в цьому житті, виявлення помилок у владних інститутах.

5) Оранжевий - матеріалістичне, орієнтований на досягнення мислення.

Домінує раціоналізм, переважає приватне підприємництво в ім'я власного блага, існує конкуренція та сильна економічна мотивація. Визначають, як: "Мислити локально, діяти локально".

Етика: світський закон понад усе.

Передумови до переходу: виявлення того, що матеріальний добробут не приносить щастя, оновлене почуття колективізму, невдоволення конкуренцією і нерівністю.

6) Зелений - соціоцентричне мислення.

Перехідна новий колективний рівень, відбувається акцент на спільному зростанні, рівність, гуманізм, толерантність, стабільності, питаннях навколишнього середовища. Цінуються відкритість і довіра, а не конкуренція. Ієрархії розмиваються, лідери стають менш автократичними. Визначають, як: "Мислити глобально - діяти глобально".

Етика: закони важливі, але вони повинні служити добробуту всіх.

Передумови до переходу: занадто висока вартість колективних рішень, необхідність конкурувати з системами, що несуть меншу кількість соціальних зобов'язань.

7) Жовтий - системне, інтегруюче мислення.

Системне мислення, яке орієнтоване на вирішення максимально, всіх проблем. Екологія перестає бути одним з головних пріоритетів, на перший план виходить ефективність системи. Визначають, як: "Мислити глобально - діяти локально".

Етика: етика є предметом договору між людьми, а не держави.

Передумови до переходу: пошук порядку в хаосі, пошук направляючих засад, поєднання духовності та фізики.

8) Бірюзовий - глобальне мислення.

Синергетичне, голографічне мислення, можливість в повній мірі бачити переваги і недоліки попередніх рівнів, інтегруючи їх у єдину цілісність. Наводять такі приклади: теорія Гаї, "глобальна село", ідея плюралістичної гармонії Ганді.[103]]

Спіральна динаміка є теорією, яка детальніше описує процеси, які відбувалися у світовій історії, намагається пояснити політичний процес, через систему цінностей та їх трансформацію.

Загалом, дану теорію, можна описати, як послідовну трансформацію індивідуалістичного мислення у колективістське, а потім на вищий рівень індивідуалістичного мислення. Політичний процес, також пояснити, через контроль засобів виробництва, як і вплив даних засобів на систему цінностей.

Спіральна динаміка, на нашу думку, є теорією, яка може пояснити тенденції у політичних процесах подібних, між собою держав, але у між цивілізаційній різниці, дану теорію потрібно підлаштовувати під особливості певної цивілізації.

Розглянемо дослідження Рональда Інглегарта, нашу думку, "світовий огляд цінностей", найкраще перевірити історичними порівняннями. Велика частина варіацій людських цінностей між суспільствами зводиться до двох широких вимірів: перший вимір "традиційні проти світсько-раціональних цінностей" і другий вимір "виживання проти цінностей самовираження". Звичайно, Традиційні цінності наголошують на релігійності, національній гордості, повазі до влади, покорі. Світсько-раціональні цінності наголошують на протилежному. Цінності виживання включають пріоритет безпеки над свободою, Значення самовираження передбачають протилежне. На мою думку, цінності можуть ділитись на цінності, які спрямовані на розвиток, консолідацію та виживання суспільства, та на цінності, які пропонують деградацію, хаос та свободу від власного Я. Відповідно успіх не залежить від "традиційні проти світсько-раціональних цінностей" і другого виміри "виживання проти цінностей самовираження". Рим, Європа, Великобританії, Іспанії, США, та всі

великі держави увійшли в історію, як успішні саме завдяки жорсткій консолідації суспільства, визнання певних моральних законів головними у державі, жорсткій, реалістичній політиці, щодо інакодумців у власній державі. Коли умови змінюються, панує толерантність до безвідповідальності, поширюють інакодумство держава розділяється, не може протистояти сильнішому ворогу, за таку державу, яка не є цінністю для її співгромадян, ніхто не прагне воювати. Звичайно, даний безвідповідальний спосіб життя хочеться захистити, це часто називають прагнення свободи, хоча, як на мене, це є прагнення до комфорту та збереження попереднього статусу. Свобода від чогось часто тепер зустрічається в літературі. Варто звернути увагу, що свобода для чогось - це конструктивна діяльність, свобода від чогось спрямована на деструкцію. Відповідно варто вказати, що в першу чергу коли ми прагнемо змін, то ці зміни повинні відбутися цілеспрямовано при підтримці суспільства, та прагнути конструктиву.

Якщо метою одних є виживання, а метою інших самовираження, виникає питання, коли ті у кого цінність виживання, тобто цінності, які спрямовані на підтримку єдності групи, почнуть інтегрувати чи знищувати тих, чий цінності це самовираження, адже їх головна мета не вижити у боротьбі, а дати вибір особі, як жити, навіть, якщо це життя не принесе жодного сенсу, відповідно особа сама визначає боротись їй чи здатись. Відповідно держави із високим рівнем самовираження, мають низький рівень готовності населення боротись за свою державу, адже держава та суспільство немає для них такої цінності, як для людей із цінностями виживання.

Підсумовуючи, ми дослідили, сутність людських взаємовідносин, окреслили способи цієї взаємодії, дали визначення поняттям норм, правил, традиції, принципам. Розглянули теорії античних та середньовічних авторів, серед них, Платон, Арістотель, святий Амвросій, святий Августин та Фома Аквінський. Визначили поняття державної політики, навели її класифікацію. Визначили принципи, методологію нашого дослідження.

Дослідили сучасне теоретичне поле, яке розглядає різні варіанти систем цінностей, їх взаємодію, та сутність людини. Розглянули такі з них: піраміду потреб Абрагама Маслоу для визначення мотивів людей, сильні сторони та чесноти характеру за книгою Крістофера Петерсона та Мартіна Селігмана, етапи морального розвитку Лоуренса Кольберга, теорію моральних основ запропоновані психологами Джонатан Гайдт, Крейг Джозеф і Джессі Грем, Теорія основних цінностей людини, яка була розроблена Шалом Х. Шварц, теорія реляційних моделей Фіске та методологію Світового огляду цінностей Рональда Інглегарта.

РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ЛЮДЕЙ НА ФОРМУВАННЯ НИМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ, ПОЛІТИКО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР.

2.1 Аналіз цінностей українців, щодо сприйняття державної політики у “Світовому огляді цінностей 2020”.

Дослідивши теоретичну складову, поняття, класифікації цінностей та державної політики. Ми готові провести дослідження політико-практичного виміру. У даному розділі ми розглянемо результати “Світового огляду цінностей 2020”, щодо України, проаналізуємо їх відносно теоретичних напрацювань, дамо власні висновки, щодо актуальності даного дослідження.

Від останнього Світового дослідження цінностей в Україні, яке відбулось у 2011 році, відбулася: Революція гідності, окупація частини Донбасу та АР Крим. Окрім, того Україна обороняється від “гібридної війни” Російської Федерації. Тому, у дослідженні зазначається, що вибірка 2020 року не є повністю співставною з вибіркою WVS 2011 року та попередніх хвиль через окупацію територій, де проживало близько 6,5 млн людей (приблизно 14% населення України), тому динаміка даного дослідження відображає не лише суспільні зміни, але і не врахування населення окупованих територій у вибірці. У висновках вказується, що внаслідок війни відбулося значне зниження доходів населення та міграція понад мільйона внутрішньо переміщених осіб на підконтрольні уряду території. Зазначається, що в 2020 році в березні-травні відбувся “локдаун” через епідемію COVID-19, внаслідок чого багато українців втратили роботу або частину доходу. Та незважаючи на всі ці потрясіння, відповідно до даних сьомої хвилі WVS, в 2020 році українці відчуваються в більшій безпеці, в тому числі фінансово, а також більш щасливо, ніж у 2011 році.[103], с. 13]

Україна чітко задекларувала європейський шлях розвитку, однак, як свідчать емпіричні дані 2020 року в порівнянні з результатами більшості країн ЄС, ціннісно-нормативна система виступає одним з бар’єрів руху в цьому напрямі. На рух до задоволення базових потреб та побудови демократичної

держави, а також на зростання поширеності секулярно-раціональних цінностей і цінностей самовираження вказують такі тенденції у порівнянні з 2011 роком, зазначають у дослідженні [103], с. 13]:

Зростання частки щасливих людей з 68% до 78,3% [103], с. 13]. На нашу думку, ці результати, показують ріст адаптації українців до умов життя в Державі. Окрім того, це зростання могло бути спричинене окупацією промислових районів Донбасу, які на нашу думку є депресивними, через складну роботу, проблеми з екологією та гірший рівень життя, ніж у інших регіонах України.

Зростання частки людей з гарним здоров'ям за самооцінкою з 37% до 45,4%. Частка тих, хто за останній рік ніколи не залишався без необхідних ліків або медичної допомоги, зросла з 53% до 62,5%. [103], с. 13] На нашу думку, це зростання ґрунтується на розвитку охорони здоров'я в Україні.

Зниження частки незадоволених фінансовим становищем з 48% до 38,9%. Також знизилась частка тих, хто вважає, що має низький рівень доходу (з 55% до 45,1%) та зросла частка тих, хто оцінює свій дохід як середній (з 33% до 37%). [103], с. 14] Дане зростання, на нашу думку, є прикладом зосередження українців на цінностях, що спрямовані на підвищення рівня власного доходу. Частка тих, хто за останній рік ніколи не харчувався погано або не обходився без їжі, зросла з 52% до 71,7%. [103], с. 14] Дане твердження, є прикладом зміни поколінь. Сучасні батьки прагнули забезпечити своїх дітей всім необхідним, а якщо виникають проблеми із забезпечення базових потреб, то українці воліють не народжувати дітей. А так, як старше населення скорочується, відповідно матеріальний рівень населення зростає, дане твердження ґрунтується на думці, що діти народжені з часу останнього дослідження є більш забезпеченими, ніж люди, які померли з даного часу. Також, у дослідженні виводиться думка, що разом із зростанням оцінки доходів українці почали менше сподіватись на державу і розраховувати на себе. Зросла підтримка тверджень “дохід повинен бути значно вищим у випадку більш істотних індивідуальних зусиль” (на

противагу “доходи повинні бути більш рівними”), “люди більшою мірою самі повинні нести відповідальність за те, щоб себе забезпечити” (на противагу “держава повинна нести більше відповідальності за те, щоб усі громадяни були забезпечені”), “частка приватної власності у бізнесі та виробництві повинна бути збільшена” (на противагу збільшенню державної частки).[103], с. 14] Ми вважаємо, що ці зміни зумовлені, зміною поколінь та адаптацією українців до стану, що держава відіграє все меншу роль, від часу розпаду СРСР, як сильної та високим рівнем патерналізму. Відповідно, для українців зростає цінність приватної власності та невтручання держави у сферу ведення підприємницької діяльності.

Зростання частки тих, хто за останній рік ніколи не відчував себе у небезпеці у своєму домі/квартирі, з 69% до 73,8%.[103], с. 14] Дане зростання є невеликим, та зумовлене на наше переконання ростом матеріального становища, а відповідно більшим бажанням задовольнити власне почуття безпеки.

Зниження частки людей, що часто стикаються з розпиванням алкогольних напоїв на вулиці з 51,2% до 39,2%.[103], с. 14] Це зниження, відображає реформу поліції, зростання кількості патрульних нарядів поліції, бо розпивання алкогольних напоїв у публічних місцях є адміністративно караним. Окрім, цього зросло поширеність продажу наркотиків на вулиці з 9,9% до 13,4%.[103, с. 14] Тих, хто часто з цим стикається, дана ситуація можна пояснити, зростання доступності наркотиків, завдяки розвитку засобів інтернет-зв'язку.

Зниження частки тих, хто вважає Бога важливим в своєму житті з 64% до 56,3%. Науковці, вважають, що це може свідчити про зниження духовності, а не впливу релігії на життя: так, знизилась частка тих, хто молиться кілька разів на тиждень або частіше з 42,2% до 38,5%, але зросла частка тих, хто відвідує релігійні служби не рідше разу на місяць з 24,1% до 33,5%.[103, с. 14] Дану тенденцію, ми можемо обґрунтувати низьким впливом церкви на суспільне

життя та державу, що у свою чергу детермінує її ослаблення. Так, як при владі люди, які є під впливом релігії, але вона не виступає ключовою мотивацією, ми може зробити рішення, що через низький вплив релігійних людей при владі, релігійний порядок, щодо зростання релігійності в Україні не проводиться. Також зросла частка тих, хто вважає, що основний сенс релігії – виконувати релігійні норми і церемонії (з 16,3% до 22,6%), а не робити добро людям, це свідчить про розрив між церквами та народом, слабку комунікативну позицію церков, щодо їх ролі у житті людини та суспільства.

Зниження частки тих, хто вважає, що в дітях треба виховувати релігійність (з 22% до 14,9%) та слухняність (з 42% до 33,1%)[103, с. 14], на нашу думку, дане зниження характеризується лібералізацією поведінки батьків, щодо виховання дитини, зменшення кількості заборон, та зосередження батьків на роботі, а не на вихованні дітей. Дане зниження, не сприяє вихованню таких християнських чеснот, як: терплячість старанність, смиренність. Послаблення дисципліни у школах, як інституційний фактор, сприяє послабленню таких цінностей, як дисципліна та самодисципліна, яка виховується у більшості випадків, саме із зовнішніх вимог.

Зростання частки тих, хто вважає, що в дітях треба виховувати рішучість з 39% до 45,8%.[103, с. 14] Це є проявом зменшення рішучості у самому суспільстві, відповідно, можна зробити висновок, що через незадоволення станом справ у державі, люди прагнуть цю рису прищепити дітям, що у свою чергу може детермінувати впевненішу державну політику.

Зростання толерантності до людей з ВІЛ, частка тих, хто не хотів би жити поряд з ними, знизилась з 52% до 36,4%.[103, с. 14] Вважаємо, що дане зростання толерантності ґрунтується на конфіденційності людей з ВІЛ та звикання до ВІЛ пандемії. А зростання толерантності до людей нетрадиційної орієнтації, відповідна частка знизилась з 62% до 44,8% можна обґрунтувати пропагандою толерантності до них, через іноземні фільми та ЗМІ та відсутності позиції держави, щодо даного питання, що грає на руку організаціям, які

пропагують позитивне сприйняття даного способу життя.

Зростання толерантності до абортів зростає з 15,1% до 21,0%. [103, с. 14] Хоча аборти в Україні легалізовані, ще з часів її перебування в СРСР, низький показник толерантності до них не детермінував їх заборону, що може бути пов'язане з відсутністю інтересу політиків та суспільства до цього питання.

Зниження частки тих, хто позитивно оцінює зростання поваги до влади з 50% до 31,9%. [103, с. 14] На нашу думку, зумовлено підривом діяльності влади В. Януковича, що призвело до Революції Гідності, яка взяла під контроль державні інституції. Президент П. Порошенко не зумів зміцнити повагу до державних інституцій. На нашу думку, росту поваги сприяє мирний перехід влади до опозиції та відсутність зневаги та репутаційних ударів всіх політичних акторів по інститутам держави.

Зростання частки тих, хто надає перевагу “наданню народу можливості більше впливати на прийняття урядом важливих рішень” перед боротьбою зі зростанням цін та підтриманням порядку серед пріоритетів країни з 18,4% до 23,8%. [103, с. 14] Дане зростання на нашу думку є прикладом відсутності сильної політики держави у сфері боротьби з корупцією та монопольним становищем.

Зростання громадської активності як фактичної, так і потенційної, виражається у зростанні частоти підписання петицій, участі в громадських організаціях, готовності брати участь в демонстраціях, страйках, бойкотах. [103, с. 14] Ми вважаємо, що дана діяльність набула піку під час Революції Гідності, та значно скоротилась до 2020 року.

Зростання частки тих, хто вважає, що більшості людей можна довіряти: з 23,1% до 30,1%. [103, с. 14] Ми вважаємо, що дане зростання могло бути зумовлене консолідацією людей після Революції Гідності та протистоянням із Російською Федерацією та збільшення рівня щастя українців.

Зростання частки тих, хто вважає, що важливо жити в демократичній країні, що Україна управляється демократично і що в ній поважають права

людини,[103, с. 14] на нашу думку, могло бути зумовленим відчуттям серед українців безальтернативності демократії та вкоріненням її інститутів.

Зростання частки респондентів, які вважають, що під час виборів проводиться правильний підрахунок голосів, з 30% до 54,4%.[103, с. 15] Даний результат міг бути зумовлений саме посиленням контролю під час виборчого процесу.

Зростання частки тих, хто пишається громадянством, Р. Інглхарт загалом інтерпретує як зростання схильності до традиційних цінностей, автори звіту припускають, що для пост-колоніальних країн це може свідчити не про повернення традиціоналізму, а про зміцнення державності. Також це може свідчити про зміцнення солідарності під час війни – так разом з патріотизмом підвищилась і частка громадян, готових захищати свою країну, з 40% до 56,9%. Якщо в 2011 році 67% пишались українським громадянством, то в 2020 таких вже 82,2%, В 2011 році цей показник для України був нижчим, ніж для більшості країн ЄС, тоді як зараз він приблизно відповідає середньому рівню тих країн ЄС, для яких доступні дані сьомої хвилі дослідження.[103, с. 15] Загалом ми можемо погодитись із даним поясненням, але ріст загрози для власної ідентичності зі сторони агресора, який прагне її інтегрувати у свій політико-культурний простір насильно, викликав сильний спротив в українському суспільстві, що у свою чергу призвело, до культивування власної ідентичності. А виразником її стали саме: традиції, народний одяг, пісні, мова.

У висновках дослідженні в окрему групу, автори, вивели на їхню думку, негативні для демократичного розвитку процеси, які можуть вказувати на посилення певних аспектів традиційних цінностей і цінностей виживання.

Зниження частки тих, хто вважає, що в дітях потрібно виховувати незалежність, з 43% до 35%.[103, с. 15] Дане зниження показника, можна вважати, відсутністю комунікації із батьками держави, щодо правильності їх виховання. Незалежність дитини, має виражатись саме у можливості її гармонійного розвитку у дорослому віці, коли особа стає самостійно.

Зростання ксенофобії. Частка тих, хто не бажає жити по сусідству з іммігрантами, зросла з 19% до 27,1%, з людьми іншої національності – з 17% до 24,8%. [103, с. 15] Даний показник, є прикладом наслідків війни, та нерозуміння іммігрантів, які покинули рідну державу, адже людина в першу чергу асоціює себе із цією людиною, та уявляє, що вона б зробила на її місці. Панує така думка, що мігранти та інші національності у воюючій державі, не сприяють консолідації держави у боротьбі з агресією, варто зазначити, що поняття мігранти та внутрішньо переміщені особи ми розрізняємо, мігранти це люди із іншої держави.

Зростання поширеності статево-рольових стереотипів щодо того, що університетська освіта важливіша для хлопчика, ніж для дівчинки, з 18% до 24,5%. що “якщо жінка заробляє більше грошей, ніж чоловік, це, як правило, викликає проблеми” - з 20% до 30,9%. [103, с. 15] Дане зростання може, бути обґрунтоване втратою актуальності вищої освіти, в Україні склалась ситуація, що ВНЗ на особу є більше, ніж у більшості країн ЄС, що у свою чергу призвело до втрати контролю над рівнем навчання, через масовість вищої освіти та корупцію.

Зниження частоти засудження отримання державної допомоги, на які людина не має права, крадіжки, несплати податків, отримання хабаря. [103, с. 15] Дане зниження, ми можемо охарактеризувати зростанням контролю держави, а також зростанням громадської свідомості після Революції Гідності.

Зниження частки тих, хто підтримує те, що “не уряд, а незалежні експерти приймають рішення, виходячи з того, що вони вважають найкращим для країни”, з 65% до 46,2%. [103, с. 15] На нашу думку, єдиним джерелом влади в Україні є народ, відповідно виходячи з цієї позиції, в державі не може бути незалежних експертів, окрім того це може бути посяганням на суверенітет та вплив на внутрішню політику.

Зростання частки тих, хто підтримує управління країною військовими, з 13% до 21,1%. [103, с. 15] Дане зростання є позитивною ознакою, адже це

означає, що зросла довіра до військових, як вмілих керівників.

Зниження довіри до більшості державних інституцій (суди, уряд, Верховна Рада, освітні заклади, державні установи і служби загалом) - крім Збройних сил та Національної поліції, довіра до яких зросла. Також знизилась довіра до громадських організацій і великого бізнесу.[103, с. 15] Як ми зазначали, дане падіння довіри до влади, її десакралізації було зумовлено управлінням В. Януковича та переходом влади до опозиції, як результат Революції Гідності та подальшим зневажливим ставленням до інститутів зі сторони опозиції та відсутністю їх реформування у повній мірі.

Зниження готовності голосувати як на виборах Верховної Ради (з 62% тих, хто завжди голосував, до 55%), так і на місцевих виборах (з 61% до 50,8%, відповідно).[103, с. 15] Дану ситуацію можна пояснити стабілізацією ситуації у державі та зневірою виборців у тому, що виберуть “достойного” президента.

При порівнянні України з іншими країнами вона залишається найближчою до групи православних європейських країн, таких як Росія та Білорусь, хоча у звіті зазначається Болгарія та Румунія.

У дослідженні, перед розрахунком індексу постматеріалізму порівняли, як розподіляються відповіді українців на запитання щодо пріоритетів для країни, та яким є місце України серед країн ЄС у визначенні цих пріоритетів. Так, при виборі між високим рівнем економічного зростання, надійною обороноздатністю, більшими можливостями для людей вирішувати, що повинно відбуватись у них на роботі та в суспільстві, та красивішими містами та селами. Перший пріоритет для понад половини українців полягає в економічному зростанні 53,5%. Однак він дещо втратив у популярності у порівнянні з 2011 роком (77,8%). Натомість значно частіше українці стали ставити на перше місце забезпечення надійної обороноздатності країни – цю відповідь назвали 2,9% опитаних у 2011 та 22,9% у 2020. Краса міст та сіл є пріоритетом для 4,5% у 2020 і цей показник практично не змінився з 2011 р. (4,1%) За часткою тих, хто вибирає пріоритет економічного зростання, Україна

(52,3%) близька до Кіпру (52,8%) та Польщі (51,7%). За пріоритетом забезпечення надійної обороноздатності країни Україна випереджає всі країни ЄС і найближчою є до Кіпру (20,5%). Це, швидше за все, пояснюється тим, що з усіх країн, відібраних для порівняння, тільки Україна та Кіпр відчувають воєнну загрозу. За двома останніми альтернативами Україна також близька до Кіпру.[103 с.117] Дане зниження у пріоритеті економічного зростання серед українців, ми можемо пояснити людьми, яких зачепила війна, що своєю чергою призвело, до їхнього бажання стабільності та порядку в державі. Відповідно, війною, ми можемо пояснити зростання кількості українців, яким у пріоритеті забезпечення надійної обороноздатності країни. Що стосується показника важливості краси міст і сіл, не було з часу останнього дослідження умов для формування у людей важливості даного питання, є імовірність, що з часу початку реформи децентралізації, українці почнуть більше думати про естетичний фактор їхнього життя.

При виборі між підтриманням порядку в країні, боротьбою зі зростанням цін, можливостями для народу більше впливати на прийняття важливих рішень і захистом свободи слова на перше місце українці ставлять підтримання порядку в країні (40,5%) і позиція цього пріоритету залишилася сталою з-поміж інших у порівнянні з 2011 роком (42,7%).[103 с. 118] На нашу думку, порядок у державі, особливо у час пандемії та “гібридної війни”, коли навколо існують різні небезпеки, сприяє затвердженню думки про важливість порядку у державі. Також, ми можемо пояснити дане твердження компенсаційною необхідністю, тобто коли у державі довгий час існувала управлінська криза.

Менше стали вибирати боротьбу зі зростанням цін (35,9% у 2011 та 31,6% у 2020), натомість надання народу можливості більше впливати на прийняття Урядом важливих рішень стали вибирати значно частіше (18,4% у 2011 та 23,8% у 2020).[103 с. 118] Вважаємо, що падіння боротьби зі зростанням цін, напрямку пов'язана з падінням підтримки пріоритетності

економічного зростання. А надання народу можливості більше впливати на прийняття Урядом важливих рішень, на нашу думку, зумовлено Революцією Гідності.

Захист свободи слова як пріоритет у 2020 вибрали тільки 4,1%.[103 с. 118] Що на нашу думку, є прикладом або відсутності пріоритетності для населення цієї цінності або дуже доброю ситуацією зі свободою слова. Також, на дану відповідь, могла вплинути зміна влади в Україні, що відбулась у 2019 році.

За розподілом цих чотирьох цілей для країни, Україна близька до Чехії та Угорщини у вимірі підтримання порядку (39,1% в Чехії та 41,4% в Угорщині поставили це на перше місце), і до Румунії та Італії за пріоритетом боротьби зі зростанням цін (30,0% та 31,5%).[103 с. 118] Дану подібність, ми можемо пояснити шляхом порівняння функціонування інститутів влади, їх ефективності, що відображає систему цінностей громадян даних держав. Їх слабкість в організуванні процесу роботи в інституті держави.

За двома вимірами, Україна у ТОП-5 разом з країнами ЄС: у вимірі підтримання порядку лідирують Болгарія, Данія і Швеція, а у вимірі боротьби зі зростанням цін – Литва і Греція. Оскільки менше чверті опитаних в Україні поставили можливість впливати на рішення Уряду на перше місце, за цим пріоритетом Україна в середині списку з країн ЄС, між Францією (25,0%) та Італією (22,8%). А от за захистом свободи слова як пріоритетом Україна майже у кінці списку – менше за українців надають перевагу цьому виміру тільки болгари (1,8%). Натомість у більшості країн ЄС, що увійшли до порівняння, це зазначали першим пріоритетом від 10% до 30% опитаних, зокрема по 10,7% в Естонії та на Кіпрі, 15,1% у Чехії та 16,2% у Польщі. Захист свободи слова є першим пріоритетом для голландців (38,4%) та німців (32,1%). [103 с. 118] Якщо, ми виходимо із компенсаційних бажань населення, то існує криза порядку у Болгарії, Данії та Швеції на рівні України. А у вимірі боротьби зі зростанням цін, дані показники, можуть відобразити складність економічного

становища і зрівняти його з Литовським і Грецьким. Захист свободи слова є першим пріоритетом для держав, які ми звикли вважати демократичними, Нідерланди та Німеччина, відповідно, ми можемо зробити висновок, що або у них існують проблеми зі свободою слова або рівень задоволеності інших варіантів є просто вищим. Також, варто враховувати обмеження, які пов'язані із COVID-19 та силою карантинних обмежень, що напряду могло вплинути на результат дослідження.

Розглянемо координати у всесвітньому огляді цінностей за 2020 рік, різних держав відносно України. Візьмемо для початку вісь виживання-самовираження. Ми знаходимось практично на одній лінії з Південною Кореєю, яка є високорозвиненою державою з сильними інститутами, армія відіграє важливу роль у житті держави, а громадяни у Південній Кореї є дуже заможними, ніж в Україні. Хоча Південна Корея має більш виражені секулярні цінності. Більш традиційна, але по графіку на одних показниках з Україною є Саудівська Аравія та Катар. Дане порівняння з цими державами України, дасть нам уявлення, що економічний розвиток та економічне благополуччя громадян, не залежить, від цінностей виживання чи самовираження, а відповідно повністю не детермінує багатство держав.

Спробуємо знайти економічні проблеми у тому, чи релігійне суспільство чи ні. Як ми бачимо по координатах, за Україну більш релігійними державами є: Катар, Польща, Португалія, Хорватія, США, а рівень секуляризації України розташований на одну рівні з Францією та Великою Британією.

Так, як Україна втягнули в гібридну війну Російська Федерація, є загроза територіальної цілісності України її суверенітету, відповідно для збереження державності необхідно культивувати патріотизм та традиції, що сприятиме консолідації суспільства у боротьбі з агресією. Порівнюючи розташування держав на лінії виживання-самовираження та список держав у яких суспільство готове захищати її державу, можна простежити тенденцію до спаду бажання боронити власну державу у населення, яке притримується цінностей

самовираження, крім держав регіону Скандинавії та Швейцарії. Порівнюючи їх із державами з низьким бажанням суспільства оборонятись, можна говорити, що другі володіють колективною травмою, спричиненою Другою світовою війною.

Так, як Україна зараз веде війну за виживання, насаджування цінностей самовираження може спричинити послаблення обороноздатності держави. Адже цінності самовираження не сприяють консолідації суспільства, патріотизму та відчуття єдності, а відповідно роз'єднують.

2.2 Аналіз цінностей українців та їх впливу на державну політику у дослідженні групи Рейтинг: “ПОКОЛІННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ЦІННОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ” 2021 року.

Перейдемо до опитування “До 30-ліття Незалежності України” Соціологічної група “Рейтинг”, яка провела перше масштабне соціологічне дослідження з загальною вибіркою в 20 тисяч респондентів. Метою даного дослідження було вивчити особливості мислення та стилю життя нового покоління українців, їхнього ціннісного світу, мотивацій, оцінки самих себе та України. Результати представлені у вікових, гендерних, регіональних (по областях), майнових, психологічних розрізах.[38]

Першочерговою темою дослідження стала ідентичність. Проголошення Незалежності України сьогодні загалом підтримали б 80% опитаних. Не підтримали б – лише 15%, вагалися з відповіддю – 5%. Найвищий рівень підтримки Незалежності України серед покоління, яке народилося після 1991 року (87%). Також більше тих, хто підтримав би Незалежність, серед мешканців західних та центральних регіонів та більш заможних. Попри розбіжності, не менше двох третин у кожній із демографічних груп підтримали б сьогодні проголошення Незалежності України.[38] Дана ситуація детермінує існування Української держави, бо існує внутрішня її підтримка серед громадян України. Відповідно, ми можемо зробити висновок, що державна політика, щодо підтримання суверенітету України буде сильною, бо більшість громадян за

самостійний шлях розвитку.

Громадянами України ідентифікують себе 75% опитаних (11% не відчують себе такими), натомість європейцями – 26%, “радянською людиною” - 21%. Серед представників Покоління Незалежності ідентифікують себе як громадяни України 86%, як європейці – 40%. Старші менше вважають себе європейцями, але частіше ніж інші ідентифікують себе як “радянську людину”. У регіональному розрізі західні області більше відчують себе європейцями, ніж радянськими людьми, так само як Київ. Східні, – навпаки, більше ідентифікують себе з вихідцями з СРСР, ніж з Європи.[38] Дану статистику, ми можемо потрактувати, як існування в Україні двох полюсів. Один полюс це люди, які чітко ідентифікують себе, як Українці, інший полюс це люди, які не пов’язують своє майбутнє з Україною, а відповідно ми можемо зробити висновок, що вони при сприятливих обставинах покинуть Україну. Відповідальність перед державою та суспільством є вагомим цінністю, яка на жаль слабо поширена серед українців по причині, того, що державу в першу чергу розглядають, як інструмент наживи, а потім, як об’єднання заради досягнення певної мети, до прикладу захисту.

Наступний розділ соціологічного дослідження стосується самооцінки українців та оцінки держави. Власне положення українці оцінюють на середньому рівні, а країну – дещо нижче середнього. Оцінюючи власне соціальне становище за шкалою, де перше місце означає найнижче положення, а сьоме - найвище, 22% опитаних поставили себе на дві найнижчі сходинки, 66% – на середні (з третьої по п’яту), і лише 9% на найвищі – шосту та сьому. [38]

Становище сьогоденної України оцінили наступним чином: 36% поставили на останні дві сходинки, 55% – не середні (з третьої по п’яту, при цьому на третю – 27%). І лише 4% – на найвищі шосту і сьому. На відміну від оцінки сучасної України, оцінка майбутнього країни більш оптимістична: 44% сподіваються, що Україна буде на найвищих сходинках, 34% – на середніх (при

цьому більше половини з них на п'яту), і лише 18% – мало вірять у майбутнє країни. Чим молодші респонденти, тим вищі оцінки власного соціального положення і положення України. Також краще оцінюють своє соціальне положення чоловіки, натомість жінки краще оцінюють положення країни у майбутньому. Краще себе й Україну оцінюють західні й центральні регіони, тоді як східні й південні мають нижчу оцінку зараз, і від майбутнього чекають менше позитивного, як для себе, так і для країни, йдеться в дослідженні.[38] Ми можемо виразити, таку думку, щодо наведених цифр, українці у більшій мірі починають жити краще, це видно по зростанню добробуту молодого покоління, відповідно ставиться питання, від чого залежить їх успіх, від підтримки батьків чи вмінні заробляти, на відмінно від старших груп населення України. Якщо, українці свій добробут сприймають краще, ніж добробут держави, відповідно виглядає, що держава є відносно власних громадян є менш успішною, відповідно ми можемо говорити, про ріст тенденцій дерегуляції. Формула успішні люди, не успішна держава детермінує політику децентралізації, дерегуляції та приватизації. Оптимістичне бачення майбутнього України на нашу думку є спричинене демократичним шляхом розвитком, адже в Україні влада в державі є змін, відповідно не виникає ситуації, коли одна група, встановлює в державі “авторитарний режим” і у разі його неуспіху, придушує виступи громадян, що у свою чергу призводить до песимістичного бачення майбутнього. Відповідно, можемо зробити висновок, що українська влада на даний момент йде демократичним шляхом розвитку держави.

Щоб зрозуміти ціннісні переваги українців, дослідження проводилось за методикою Шварца.

Перелічені на графіку типи цінностей є універсальними для всіх. Чим більше значення, тим важливіша цінність.

- Багатство – соціальний статус, домінування над людьми та ресурсами.
- Досягнення – особистий успіх у залежності від соціальних

стандартів.

- Гедонізм – прагнення насолоди або чуттєвого задоволення.
- Стимуляція – прагнення новизни, необхідність змін, глибоких

переживань

- Самостійність – самостійність думки і дії
- Універсалізм – терпимість, захист благополуччя усіх людей і

природи

- Доброта – збереження і підвищення добробуту близьких людей.
- Традиційність – повага до культурних та релігійних звичаїв та

ідей, вектор консерватизму

- Конформізм – схильність до конформізму (пасивне, пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, визнання існуючого стану речей, законів, норм, правил, схилення перед авторитетами, ігнорування унікальності поглядів, інтересів, уподобань, смаків окремих людей).

- Безпека – безпека і стабільність суспільства, стосунків та самого себе.

Перелічені цінності об'єднані в біполярні осі: відкритість до змін (самостійність, стимуляція) є протилежною консерватизму (безпека, конформність, традиційність); самоствердження (багатство, досягнення) протилежне самовизначенню – це “вихід за межі власного Я” (універсалізм, доброта). Гедонізм включає елементи як відкритості до змін, так і самоствердження. [38, с.35]

Універсалізм, доброта, конформізм та безпека – домінують у ціннісному спектрі. Універсалізм та доброта – це соціально бажані цінності. Їх частіше обирають, оскільки це важливо для власної самооцінки та сприйняття з боку інших. Водночас, аналіз рівня толерантності до певних груп населення, показує суперечності бажаної самооцінки та сприйняття дійсності.[38, с.34] Загалом, українців дійсно можна охарактеризувати, як добрих людей, дані

характеристики найбільше впливають на сприйняття людини у суспільстві, адже багато людей вірять, що добро вернеться.

Конформізм та безпека – це вектор консерватизму. Пандемія, триваюча війна тільки підсилили їх, оскільки у ситуації фізичної загрози та невизначеності потреби людини звужуються до базових. [38, с.34] Враховуючи, що Україна є під загрозою війни, ми можемо говорити про те, що більшість не так сильно, як могли ставити до загрози зовнішньої агресії.

Найменше українці цінують багатство. Сприйняття багатства як малозначимої цінності частково пояснює загальну суспільну бідність. Власний соціальний статус, досягнення, ресурси і влада не є пріоритетами для більшості і часто делегується тим, для кого це є цінністю, зокрема політикам. [38, с.34] Дана ситуація склалася, через політику СРСР, щодо ініціативності громадян, заборону ведення бізнесу та жорсткою державно-плановою системою. Відповідно українцям легше перекидати відповідальність, а багатство саме асоціюється із цією відповідальністю.

Низький рівень значимості стимуляції, пояснюється тривалим формуванням відчуття фрустрації та тривоги у період стресу та невизначеності. З'явилися так звані “нові норми” життя та взаємодії, швидко змінюється суспільний договір, де на перших місцях – життя та здоров'я (а це безпекові категорії). [38, с.34] Даний приклад змін стану справ, яскраво видно на прикладі молодого та старшого поколінь. Де молодь, більш схильна до новизни та є більш гнучкою, це можна пояснити віковими особливостями, чим люди старші, тим більше вони прагнуть стабільності, чим молодші люди, тим більше вони відчують можливостей перед собою.

Самостійність, гедонізм та досягнення утримуються на середньому рівні що є достатньо добре, як для кризового періоду. Молодша група найбільш зміщена у бік гедонізму, самостійності та стимуляції. Вони серед усіх хоча б якимось чином цінують багатство. В цінності досягнень тримаються разом із молоддю до 40 років. Їм менш до вподоби традиційність, вони часто нон-конформісти. В

цінностях безпеки, універсалізму та доброти їхні погляди, - так як і у всіх. [38, с.34] Відчуття різниці між поколіннями, також показує, як людські цінності змінюються під впливом нової демократичної системи, ключовою цінністю якої є свобода, хоча дана свобода досягається просто відсутністю порядку.

Виділяються молоді дівчата 16-24 років, які найбільш відкриті до змін і прагнуть самовизначення більше, ніж однолітки хлопці. Далі, у віці 25+ жінки починають ставати більш консервативними, ніж чоловіки. Автори зазначають, що однією із причин є вплив репродуктивного навантаження після 25 років, коли жінки вже починають про це замислюватися, а ближче до 30 – народжувати. Необхідність виховання дітей витісняє на задній план відкритість до змін і підсилює прагнення стабільності, безпеки та традиційності. Після 50 на крайньому полюсі консерватизму в ціннісному вимірі домінують жінки. Навіть найстаріші чоловіки 61+ не мають такого рівня традиційності. Автори дослідження вважають, що однією із причин є низька соціальна захищеність жінок у цьому віці, нижчий соціальний статус та рівень доходів, ніж у чоловіків. Водночас це не дає підстав робити висновок, що ті, кому зараз 16-30 поступово так само у віці 61+ прийдуть до крайнього полюсу консерватизму.[38, с.34]

Зважаючи на швидкі технологічні та суспільно-економічні зміни, трансформацію жіночих та чоловічих ролей, слід очікувати і ціннісних зрушень у майбутніх поколіннях чоловіків та жінок у бік відкритості. Однак, не забуваємо, що які б зміни не відбулися, вагітність, народження дітей та потреби дитини перших років життя залишаються незмінними, отже, найближчі роки ці тенденції, вірогідно можливо зміняться, але не кардинально.[38, с.34] Загалом, ми можемо погодитись із даною думку, враховуючи, зміни у суспільстві та прагнули додати до них вплив засобів масової інформації та “західної культури”.

Аналіз за рівнем доходів, демонструє важливу особливість - цінність багатства, для бідних майже не має значення. [38, с.34] Це обґрунтовується, тим що для бідних те чого немає відповідно не являється цінним, а так, як у них

відсутня багатство, то відповідно воно не є цінністю.

Забезпечені багатством більше тяжіють до гедонізму, досягнень, самостійності, стимуляції. [38, с.34] Можна вважати, що багатство допомагає людині менше переживати за майбутнє, а відповідно зосередитись на щасті у даний момент. Також багатство мотивує його не втратити, якщо людина його заробила, а не отримала, відповідно можна говорити і про ріст серед багатих людей, які прагнуть досягнень. Багаті люди у більшій мірі індивідуалісти, а відповідно більш самостійні. Різниця між поколіннями, на мою думку теж зумовлена різницею у вихованні у СРСР та незалежній Україні.

Розглянемо полярність мотивацій населення України.

Мотивовані на успіх орієнтовані на самостійність, гедонізм, досягнення, вони прагнуть новизни, потребують змін та глибоких переживань. Гроші та соціальний статус їм більш важливі. [38, с.34] Мотивація на успіх багато в чому зумовлена не розчарованістю у житті, відчутті власних можливостей, саме це відчуття є рушійною силою молоді, у пошуку себе та свого призначення.

Мотивовані на уникнення невдач більше дбають про безпеку, бо прагнення успіху – це більший ризик для самооцінки та оцінки іншими. Це більша традиційність та дещо вищий конформізм. [38, с.34] Мотивація на уникнення невдач є прикладом розчарування у житті та власних силах, зумовленим у значній мірі почуттям безвиході. Відповідно, люди які мають дану мотивацію, прагнуть стабілізувати поточний стан речей, а далі перевіряти можливий шлях розвитку.

Наводиться приклад розподілу цінностей, стосовно електоральних симпатій, вимальовуються три умовні групи виборців – умовно позитивні та відкриті до змін (виборці Зеленського, Порошенка); усереднені за емоційним ставленням до країни та цінностями консерватизму (виборці Тимошенко, Ляшка, Гройсмана, Смешка); та крайні консерватори (виборці Мураєва та Бойка), які найбільш негативно налаштовані і до себе, і до країни.[38, с.34] Відповідно, ми можемо зробити висновок, що даний розподіл характеризується

відображенням риторики кандидатів відносно певних груп населення, що дозволяє даним кандидатам, мати власне електоральне ядро. Адже цінності і реакція на стан справ у державі співпадають, як у виборця, так і у політика.

Варто розглянути відчуття перспективності серед населення України, 41% відчують, що їхні найкращі роки ще попереду, 24% переживають їх зараз, а 31% сказали, що їхній найкращий час уже позаду.[38] Відчуття перспективи, тобто надії, на нашу думку, не покидаю людини аж до самої старості, тривожить високий відсоток людей, які вважають, що їхній найкращий час уже позаду. Відповідно, ми можемо зробити висновок, що задоволеність життям старших людей на пенсії є низьким.

Лише третина у віці 25-50 стверджують, що переживають зараз найкращі роки.[38] Хоча даний період життя, мав би бути, найбільш продуктивним та осмисленим серед людей даної вікової групи. Оптимістично дивиться в майбутнє молодь та представники середнього віку, більш забезпечені. Серед найстарших більше 70% вважають, що їхні найкращі роки вже позаду.[38] Цілком можна погодитись із даними висновками, адже чим людина молодша, тим більше перед нею можливостей відкрито.

Як показує аналіз цінностей, українці охоче декларують важливість універсалізму та доброти, однак вони не дуже виявили терпимості у блоці дослідження толерантності.[38] Даний стан справ можна пояснити сильним відчуттям збереження українства, сім'ї та традицій.

Відповідно, 47% негативно ставляться до ЛГБТ спільноти, 42% - до "чайлдфрі" (люди, які вирішили не мати дітей), близько половини ставляться до них нейтрально, 7-8% - позитивно. Ставлення до людей, які не вірять у Бога більш толерантне: лише 28% їх не сприймають, а 63% загалом ставляться нейтрально, 8% - позитивно.[38] Дані результати, можуть навести на висновки, що українці мають сильне прагнення до виживання та не всі українці поділяють віру у Бога.

Молоді жінки 16-24 років створили окремий тренд за рівнем високої

толерантності – з них третина ставиться позитивно до ЛГБТ та “чайлдфрі”, при тому що в серед хлопців цього ж віку таких втричі менше.[38] Дану ситуація, ми можемо пояснити через призму ставлення молоді до сім’ї та авторитетності батьків. Чим нижчий рівень добробуту у сім’ї, тим більш ліберальним може вирости молодь.

Загалом, Покоління Незалежності виявилось найбільш толерантним, особливо 16-24 роки. До усіх трьох категорій їх ставлення скоріше нейтральне (60-70%), ще близько 20% ставляться до цих категорій позитивно, до 20% – негативно. Водночас, рівень толерантності з віком знижується і досягає найнижчого рівня у найстаршому віці (61+), і серед них до людей, які не хочуть мати дітей, переважає негативне ставлення (66%), так само як і до ЛГБТ (65%). [38] Дану ситуацію, можна пояснити, як і серйознішим ставленням до майбутнього старшого покоління, так і вихованням. У першому випадку, дана ситуація пояснюється серйознішим ставленням до смерті та життя старшого покоління, яке переживає за свою сім’ю та нащадків у другому усталеними нормами, які закріплювались у людині впродовж процесу дорослішання та життя в цілому.

Серед регіонів найбільш толерантний Київ. А от Схід і Захід схожі в своєму консерватизмі, різниця лише в тому, що релігійний Захід менш толерантний до невіруючих, а Донбас – до ЛГБТ-спільноти.[38] В Україні простежується тенденція до поляризації суспільства за ідеологією, міста стають осередками ліберальних рухів, у першу чергу столиця, а села та містечка залишаються консервативними. Дана тенденція, може вилитись на розподіл, який існує у яскравому прикладі на заході, особливо у англосаксонських державах, коли великі міста за ліберальні партії, а містечка за консервативні.

Щодо виборців політиків, то найбільше не сприймають прозахідні цінності виборці Бойка та Мураєва, виборці Зеленського разом з виборцями Порошенка відносно толерантні до усіх категорій (серед них переважає нейтральне ставлення).[38] Так, як в Україні люди в основному не цікавляться

політикою, то відповідно вони дотримуються нейтральної, неконфліктної позиції, тому партії, які за універсальні цінності і тільки, мають шанс при правильній проведеній політичній кампанії на значний результат на виборах.

Розглянемо Україну зі сторони, віри у Бога. Загалом 60% населення вірять в існування Бога і не сумніваються в ньому. Що є значним результатом після послідовного винищення релігійності у СРСР. 17% вірять в Бога, але сумніваються у ньому, а у вищі сили вірять, 14%, що показує, значний процент людей з неструктурованим баченням світі, які не впевнені, що Бог є чи його немає. Атеїстів лише 7%, що дуже мало порівняно з періодом 30-літньої давності. Віра в Бога зростає з віком і після 50 років має найвищі показники (більше 60%)[38], Це можна обґрунтувати, як страхом смерті, так і думками, про підготовку до смерті. Показники релігійності високі на Галичині й Заході в цілому, як регіоні, який найменше був під впливом атеїстичного СРСР. У Києві та серед наймолодших (16-24) – віруючих менше половини[38], що на нашу думку відображає низьку ефективність церков по залученню до віри молодого покоління. Серед тих, хто вірить в існування Бога і не сумніваються в ньому 40% негативно ставляться до атеїстів[38], що відображає нижчий процент віруючих людей у порівнянні із 60%. Віруючі є менш толерантними до ЛГБТ - 55% ставляться негативно, до чайлдфрі - 49%.[38], адже церква є противником даних “стилей життя”, можна також і заявити про низьку переконаність віруючих у негативі даних явищ, що виражається у нечіткості позиції церков та відсутності міцної пропаганди позиції, щодо даного питання.

Важливим для українців є фактор зовнішньополітичного вектору, Головним вектором в Україні є європейська та євроатлантична інтеграція.[38] В усіх питаннях, що стосувалися поглядів щодо майбутнього України на міжнародній арені, не менше половини опитаних підтвердили свої прозахідні прагнення. Так, за вступ в ЄС виступають 64%, у НАТО – 54%.[38]

Найбільше тих, хто підтримує європейське майбутнє України, серед наймолодших (16-24 роки): 66% за вступ в НАТО, 75% за вступ в ЄС. Але

навіть і в найстарших категоріях не менше половини респондентів за рух України у західному напрямку.[38] Так, як молодь орієнтована на успіх, вона аналізує інформацію, розуміє, що вищий рівень життя є у Європі, що у першу чергу є визначний для молоді.

Загалом серед наймолодших (16-24), на відміну від старших, простежується тенденція до консолідації навколо проєвропейської ідеї України. Навіть на Сході, де більшість проти вступу в ЄС, серед молоді – більшість за (58%).[38]

Прагнення працювати за кордоном, відображає прив'язаність українців до рідної землі, 32% хотіли б працювати за кордоном, 65% - не хотіли б. Найбільше охочих поїхати на заробітки серед наймолодших – це 54%, а найменше серед 61+ (лише 18%). На Донбасі бажаючих виїхати на роботу закордон вдвічі менше, ніж у західних областях (20-23% проти 40%).[38] Даний стан справ відображає бажання українців добре жити, але не відображає їх прагнення до багатства, можна зробити висновок, що на заробіток зорієнтовані люди, які не прагнуть вертатись в Україну та люди є опинились у скрутному становищі в Україні, тому залежні від грошей.

Головною причиною чому хочуть працювати за кордоном, обрали вищу зарплату (71%) та кращі умови життя (57%). Ще по 20% обрали кращі умови праці й можливості самореалізації. Однак для Покоління Незалежності можливість самореалізації більш важлива, ніж для представників старших вікових груп.[38] Це можна пояснити, більшою відірваністю від сім'ї, та оточуючих них молодших людей, які не прагнуть вертатись в Україну.

Важливо взяти до уваги внутрішню мотивацію людини. Лише 10% українців мріють про кар'єру. Найбільше таких серед молодих жінок 16-24 років – 45%. У 25-30 років таких жінок вполовину меншає (21%), бо з'являється ще мрія про дітей і родину. Молоді хлопці в 16-24 роки більше зорієнтовані на власну справу (38%), ніж на кар'єру, і ніж жінки їхнього віку (28%). [38] Дана зростання рівня мрій про кар'єру серед жінок, можна обґрунтувати, кращим

рівнем пристосування молодих жінок, до сучасних соціально-культурних умов, вищому рівні зосередження на цілях, розчаруванні у особах протилежної статі.

Про щасливе кохання мріють 14% опитаних, при цьому для чоловіків воно більш важливе: наприклад, у віці 25-40 років з жінок лише 14% мріють про кохання, а серед чоловіків таких 22-24%. Навіть після 60 років, кожен десятий з чоловіків ще мріє про щасливе кохання, тоді як серед жінок цього віку майже ніхто про це вже не мріє.[38] Дані результати можна пояснити орієнтацією чоловіків на завоювання та ріст, навіть у старшому віці серед жінок, у той же час, жінки з віком втрачають можливість народжувати, що призводить до зосередження їхньої уваги на близьких, а не на пошуку нового партнера.

Мрія про міцне здоров'я популярніша серед жінок, аніж чоловіків: з 25 років 60% жінок актуалізують цю мрію. Для чоловіків вона стає значимою після 50 років.[38] Даний результат, ми можемо пояснити важливістю для жінки народити здорову дитину, адже під час вагітності, страждає здоров'я, тому ми може зробити висновки, що здоров'я для жінки є важливою цінністю у ранньому віці.

Розглянемо, дані досліджень, через призму піраміди потреб Абрагама Маслоу. Фізіологічні потреби для українців є звичайно важливими, але вони слабо відображені у дослідженні, швидше, ми можемо говорити про базові потреби у які, також входить безпека, яка є неодмінною цінністю для українців. Також до базових потреб ми може віднести гедонізм, по причині його зосередження на власних чуттєвих задоволеннях та самостійність, як вміння ці потреби задовольняти. Низький показник самостійності, вказує на невміння українців у повному обсязі задовільнити базові потреби. До соціальних потреб, ми можемо віднести конформізм, універсалізм. Дані цінності, через призму потреб, яскраво виражені в українському суспільстві. До потреб поваги, ми може віднести багатство, досягнення, доброту, хоча вони можуть, також перебувати у складі соціальних потреб. До категорії самоактуалізації, ми

можемо віднести стимуляції та традицію, хоча перше, важко ввести у дану групу, адже стимуляція це бажання новизни, одночасно традиція це є сформована ідентичність, яка може бути осмисленою або ж ні. Як ми бачимо, протилежності згідно Шварца, важко інтегрувати до теорії Маслоу в одну категорію. На нашу думку, варто у подальших дослідження спробувати інтегрувати піраміду потреб Маслоу та методологію Шварца для вироблення практичного методу дослідження суспільства.

Підсумовуючи, ми дослідили політико-практичний вимір систем цінностей в українців. Досліди такі емпіричні дані: “Світового огляду цінностей 2020” та дослідження групи рейтинг у 2021 році: “Покоління незалежності: цінності та мотивації” в Україні. Здійснили аналіз даних досліджень, ми дійшли висновки, що домінуючою системою цінностей в українців складається із універсалізму, конформізму, сильною потребою у безпеці та збереженні традицій. Даний стан справ, на нашу думку, підкреслює високу здатність українського народу до виживання та протидії нав’язуванню чужої культури. У час “гібридної війни” зі сторони Російської Федерації, Україна є під загрозою захоплення, тому цінності, які консолідують народ є важливими та життєво необхідними.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, ми дослідили, сутність людських взаємовідносин, окреслили способи цієї взаємодії, дали визначення поняттям норм, правил, традиції, принципам. Розглянули теорії античних та середньовічних авторів, серед них, Платон, Арістотель, святий Амвросій, святий Августин та Фома Аквінський. Визначили поняття державної політики, навели її класифікацію. Визначили принципи, методологію нашого дослідження.

Дослідили сучасне теоретичне поле, яке розглядає різні варіанти систем цінностей, їх взаємодію, та сутність людини. Розглянули такі з них: піраміду потреб Абрагама Маслоу для визначення мотивів людей, сильні сторони та чесноти характеру за книгою Крістофера Петерсона та Мартіна Селігмана, етапи морального розвитку Лоуренса Кольберга, теорію моральних основ запропоновані психологами Джонатан Гайдт, Крейг Джозеф і Джессі Грем, Теорія основних цінностей людини, яка була розроблена Шалом Х. Шварц, теорія реляційних моделей Фіске та методологію Світового огляду цінностей Рональда Інглегарта.

Підсумовуючи практичних досліджень систем цінностей в Україні, ми можемо говорити, що незалежність України є ключовою цінністю українців, яка об'єднує народ, однак вага України та її роль для кожного українця різна. В основному Українці себе ідентифікують українцями, що відповідає загальноприйнятій ситуації, є значний ухил до визнання себе європейцем. У плані перспективи дана цінність може відіграти, як позитивну, так і негативну роль на українців, а відповідно на вираження у державній політиці. У позитивному розвитку ситуації, відчуття себе європейцем зумовлювало і зумовлює вплив на державну політику, щодо руху до Європейського Союзу та ширшого обміну благами та росту достатку громадян України. У песимістичному сценарії, рух України до ЄС може викликати ширше розділення українців, на це може вплинути: політика ЄС або політична криза у середині ЄС. Розглянемо перший сценарій, політика ЄС, щодо меншин та щодо

гендерної політики, почне сильно відрізнятися від українського бачення даного питання, що породить виразний поділ українців на консерваторів та лібералів. Консерватори будуть відстоювати шлях самостійності та стануть противниками інтеграції в склад ЄС через зростання функцій всесоюзного управління та нав'язування законів ЄС, які будуть для консерваторів неприйнятними. Ліберали, які спираються на цінності самовираження, будуть прихильниками інтеграції України в ЄС та розмивання української ідентичності на користь загальної європейської. У другому сценарії, Україна не зможе вступити у ЄС через політично-економічні проблеми у середині ЄС, що відіб'ється на прагненні до вступу до нього серед українців. Це може статись по причині виходу членів ЄС зі складу союзу за прикладом Великобританії. Особливо на бажанні вступу у ЄС може відбитися вихід Польщі з даного союзу, а також створення теоретично, альтернативи ЄС у Центрально-східній Європі за підтримки Великої Британії.

Що стосується варіанту розвороту України у бік інтеграції до Російської Федерації, він є малоімовірний, по причині збройного конфлікту України із даною державою, але у разі зміни влади у Російській Федерації на більш демократичну та поверненню територій, Росія знову може увійти у соціокультурний простір українців. За допомогою м'якої сили та поступовості, знову повернути Україну у бік Росії. Збройний варіант захоплення та інтеграції України у склад Росії, ми не розглядаємо, через низьку підтримку серед українців даного сценарію та готовності останніх до збройного спротиву.

Добробут, українців ми можемо оцінити, як незадовільний, рівень життя є низький у порівнянні з державами ЄС, що породжує еміграційні настрої серед українців. Добробут держави українці оцінюють, як менший у порівнянні із власним добробутом, тобто оцінка власного та державно господарського стану відрізняється у бік відчуття кращої ситуації у її громадян, ніж в інституту держави, що породжує державну політику, яка спрямована на передачу повноважень, децентралізацію, дерегуляцію та приватизацію.

Оптимістичне ставлення українців до майбутнього, цілком ймовірно є ознакою частой зміни влади, що супроводжується суспільною надією на прихід до влади людей, які змінять державу на краще.

Розглянувши цінності українців через методику Шварца, ми дійшли висновків, що українці схильні до нейтральної позиції у спірних питаннях та загальному конформізму, що виражається в універсалізмі. Універсалізм, для українців відіграє роль головної позиції, яка всіх задовольняє, дане твердження можна виразити у вислові: “За все хороше, проти всього поганого”. Не уточнюючи, що є добре, а що погано, керуючись тільки інтуїцією. Відповідно, українці схильні попадати під “тренди допомоги”, тобто жертвувати собою заради когось, не відчуваючи, що це не є обґрунтовано. Даний високий рівень універсалізму пояснюють бажанням підняти власну самооцінку в очах інших.

Доброта для близьких, тобто турбота про сім’ю є важливою цінністю для українців, хоча ми думаємо, що вартувало б, більш детально розглянути вплив сім’ї та любові у ній на формування цінностей дитини.

Конформізм, серед українців є дуже поширеним, що може бути зумовлене масовою культурою, є невелике відхилення у бік нонконформізму молоді, але з віком, на нашу думку, молодь буде ставати більш конформістською.

Традиційність серед українців є сильною, але не системною, що зумовлене знищенням багатьох традицій за період перебування України в складі СРСР. Чим молодші люди, тим більш вони схильні до втрати релігійності та звичаїв, на нашу думку, це зумовлено у більшості випадків напруженими відносинами із родиною.

Безпека для всіх українців відіграє важливу цінність, як загальнодержавна, так і власна. Враховуючи, що ми живемо у час “гібридної війни” та нестабільності, цінність безпеки для майже всіх українців, набуває більшої важливості. Відповідно, ми можемо зробити висновки, що державна політика у сфері безпеки, буде пріоритетною у будь-якої влади, поки існує загроза для українців.

Цінність багатства серед українців не є сильно вираженою, як ми зазначали, багатство не може бути цінністю, якщо цього багатства немає. Але в Україні існує група людей, які прямо зацікавлені у накопиченні багатств, через те, що ті хто їх накопичили найчастіше впливають на владу, виникає ситуація, коли влада повинна маневрувати між інтересами багатіїв, та не заможних людей, які очікують на державну допомогу. Відповідно, державна політика у сфері розподілу благ, зіштовхується із двома полярними групами у середині держави, багаті опосередковано впливають на політику держави, через фінансування політиків, а більшість, яка представлена не заможними людьми, можуть впливати на політиків в основному, тільки через вибори. Розрив у ставленні, до багатства, також можна схарактеризувати віковою динамікою, чим людина старша, тим менше вона вірить та у неї з'являється можливостей розбагатіти, а відповідно цінність багатства з віком, стає все меншою. Також варто, не забувати про фактор смерті, та відсутності шляху передачі багатств у загробне життя.

Цінність досягнень серед українців яскраво виражена, адже багатство, перестає бути цінністю у разі втрати, а досягнення, навіть найменші, лишаються із людиною до кінця життя. Саме минулі досягнення підтримують повагу до старших людей у суспільстві, це зумовлено історично, адже старше покоління завжди відіграло роль передачі знань, а досягнення показують, що дана людина є значущою для суспільства. Вікова динаміка, щодо досягнень також присутня, чим людина молодша, тим більше вона прагне досягти певних цілей у житті, чим людина старша, тим менше вона має сил на нові звершення. Відповідно, досягнення завжди цінувались людьми, а державна політика винагородження людей, як в Україні, так і в СРСР суспільним визнанням, завжди високо цінувалась.

Гедонізм, як цінність в українському суспільстві, є яскраво вираженою серед молоді, це можна пояснити присутності у молоді почуттями пізнання та свободи, які своєю чергою згасають із роками та перетворюються у почуття

безпеки та обов'язку. З посиленням даної цінності, ми можемо говорити, про послаблення в Україні законів, які захищають мораль.

Стимуляція, як цінність пізнання та новизни є доволі подібною до цінності гедонізму, але більше ґрунтується на раціональному відчутті світу, ніж гедонізм у якому головне відчуття. Вікова динаміка, показує, що українська молодь більш схильна до новизни та більше прагне змін, а чим старша людина, тим більше вона задоволена теперішньою ситуацією.

Самостійність, як цінність більш властива молодшому поколінню, це на нашу думку, зумовлено демократичною політикою, хоча згідно з дослідженням світового огляду цінностей 2020, українці стали менше прагнути самостійності. Також, варто розглянути кореляцію між багатством та самостійністю, бо на нашу думку, багатство та самостійність є взаємопов'язаними цінностями.

Розглянемо напрямки державної політики відносно виміру біполярних осей: відкритість до змін (самостійність, стимуляція) є протилежною консерватизму (безпека, конформність, традиційність). Згідно з практичними даних, в Україні поширене консервативне бачення світу, для українців важлива тема безпеки та тема збереження українського суспільства (патріотизм). Ліберальний вектор політики є важливим в основному для молоді, яка прагне новизни та самостійного життя.

Вісь самоствердження (багатство, досягнення), яка протилежна самовизначенню “вихід за межі власного Я” (універсалізм, доброта) впливає на державну політику, через обіцянки та рішення влади, які спрямовані на задоволення максимальної кількості громадян. Відповідно, на нашу думку цінності самовизначення детермінують популізм влади, яка прагне допомогти усім громадянам, роблячи це через підтримку моральних засад громадян та витрачаючи гроші не на ріст конкретних громадян, а на малу, але всеукраїнську допомогу всім. Цінності самоствердження державна політика підтримує в основному серед молоді у вигляді підтримки молодим підприємцям, але дана політика є несистемною та новою.

Підсумовуючи, ми можемо схарактеризувати державну політику, через цінності, які присутні в українцях. Українці є сильними прихильниками нейтральності та конвенційної моралі, добро вважається тим, що приносить користь усім, українці дбають про добробут своєї сім'ї та безпеку. На них легко впливати, особливо через ЗМІ, по причині їх високого рівня конформізму, а відповідно бажанню не виділятися. Значний рівень традиційності, зумовлений патріотичною позицією та пошуком власної групової ідентичності. Чим старші люди, тим більш вони консервативні та зосереджені на виживанні, як не себе то родини. В українському суспільстві, слабо розвинене підприємництво, що зумовлює соціалістичні тенденції, які були закладені, ще на початку 20 ст. Відповідно, економічна державна політика, не може бути суто ринковою, через високі очікування громадян відносно держави, що у разі проблем, вона їм допоможе. Досягнення серед українців, відіграють значну роль, хоча на них робиться менший акцент, ніж на загальних характеристиках спільнот, їх моральності. Акцентування на індивідуалізмі серед українців є низькими. В основному, молодь є виразниками західних ідей, через вплив на неї сучасної західної культури.

Здійснивши аналіз досліджень, щодо підтримки та впливу різних цінностей в українському суспільстві, це своєю чергою зумовило розуміння нами систем цінностей українців, а відповідно, дозволило нам здійснити визначення вектору майбутньої державної політики України, спираючись на систему цінностей українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістотель. Книга *етики Нікомаха* VI
2. Арістотель. Нікомахова етика, книга II.
3. Арістотель (переклад Лі Ханікатта). “Доброта” . *Риторика, книга 2, розділ 7* . Архівовано з оригіналу 13 грудня 2004 року . Отримано 22-11-2005 .
4. Бовін. Дж. «Етика чеснот Аристотеля» заархівовано 12.07.2020 в Каліфорнійському університеті Wayback Machine , Санта-Крус. Доступ 24 листопада 2017 р.
5. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.- метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : АПН України, 1997. – С. 21-25. 2.
6. Білодід І. К. та ін.,Словник української мови: Том третій / Редкол. редактори тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька — К.: "Наукова думка", 1972 (стор.: 477)
7. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
8. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
9. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 293 с.
10. Гайдт, Джонатан; Грем, Джессі (2009). “Планета дюркгеймівців, де спільність, авторитет і святість є основою моралі”. В Йост, Джон; Кей, Аарон; Торісдоттір, Хульда (ред.). *Соціально-психологічні основи ідеології та системного обґрунтування* . Видавництво Оксфордського університету. С. 371–401. ISBN 9780199869541.
11. Гайдт, Джонатан (2012). *Праведний розум: чому хороші люди розділені політикою та релігією* . Нью-Йорк: Pantheon Books. С. 9–11. ISBN 9780307377906.

- 12.Ганц, Рік (2018-03-05). «Сім капітальних чеснот» (PDF) . Інститут Фабера . Отримано 13 червня 2021 . Опис Seven Capital Virtues vs: Seven Capital Sins. Аристотель, Нікомахова етика.
- 13.Гаєвська Тетяна Іллівна Звичай - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник //процес улагодження (урядування, обрятування) громадського життя. (Наукова праця)
- 14.Гонюкова Л. В. , В. М. Козаков, В. А. Ребкало та ін. за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія – Київ : НАДУ, 2018. – 400 с.
- 15.Грем Джессі; Гайдт, Джонатан; Мотил, Мет; Майндль, Пітер; Ісківіч, Керол; Муйман, Марлон (2018). «Теорія моральних основ: про переваги морального плюралізму над моральним монізмом». В Грей, Курт; Грем, Джессі (ред.). *Атлас моральної психології: відображення добра і зла в розумі*. Нью-Йорк: Guilford Press. С. 211–222.
- 16.Гудби Дж. Стратегия стабильного мира. Навстречу Евроатлантическому сообществу безопасности / Дж. Гудби, П. Бувальда, Д. Тренин. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 208 с.
- 17.Дві статі «грішать по-різному» . BBC News . 18 лютого 2009 року. Отримано 24 липня 2021 .
- 18.Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : [навч. посіб.] / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 124 с
- 19.Дюркгейм Э. Ценностные и "реальные" суждения / Э. Дюркгейм // Социол. исслед. – 1991. – № 2. – С. 17-26.
- 20.Діденко В., В. Табачковський. Світогляд // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 569. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X.

- 21.Здравомислов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомислов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
22. Клонінгер, К. Роберт (2005). "Сильні сторони та чесноти персонажа: довідник та класифікація". Американський журнал психіатрії. Американська психіатрична асоціація. 162 (4): 820–821. дої:10.1176 / appi.ajp.162.4.820-a
- 23.Ковбасюк Ю. В. (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.] - ред. кол. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.
- 24.Мартінес, Вероніка Рут (23 жовтня 2019 р.). «Більш значуща етика» . *Юридичний огляд Чиказького університету* . Чикаго, Іллінойс
- 25.Маслоу А. Мотивация и личность / пер. А. М. Татлыбаевой ; терминолог. правка В. Данченка. — К. : PSYLIB, 2004.
- 26.Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості / С. В. Матяж, А. О. Березянська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Соціологія. - 2013. - Т. 225, Вип. 213. - С. 27-30. - Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrchdusoc_2013_225_213_7.(дата звернення - 4.10.2021 року)
- 27.Мисів Л. В. Особливості державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / Л. В. Мисів. – К., 2006. – 20 с.
- 28.Михальченко М. І. (керівник) та ін /Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах – К. : ППіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с. ISBN 978-966-02-6840-1
- 29.Носенко Э. Л. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (Психологический аспект) / Э. Л. Носенко, Н. В. Фролова. – Днепропетровск : Изд-во «Навчальна книга»

1999. – 168 с.
30. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал ; пер. з англ. І. Дзюби. – Київ : Основи, 1999. – 422 с.
31. Петерсон, Крістофер; Селігман, Мартін Е. П. (2004). Сильні сторони та чесноти персонажа: довідник та класифікація. Оксфорд: Преса Оксфордського університету. ISBN 0-19-516701-5.
32. Петерсон, Крістофер; Селігман, Мартін Е. П. (2004). Сильні сторони та чесноти персонажа: довідник та класифікація. Оксфорд: Преса Оксфордського університету. ISBN 0-19-516701-5. Енциклопедія site:uk.wikisko.ru CSVs перший розділ ("Вступ до" Посібника про осудність), розділ під назвою "Критерії стійкості характеру" (с. 16-28).
33. Рест, Джеймс; Кларк Пауер; Мері Брабек (травень 1988). «Лоуренс Кольберг (1927–1987)». *Американський психолог*. 5.43(5): 399–400. DOI:10.1037/h0091958.
34. Ситник Г. Національні цінності як основа прогресивного розвитку особистості, суспільства, держави / Г. Ситник // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 2. – С. 369-374.
35. Скуратівський В. А. , Трощинський В. П. , Лібанова Е. М. та ін. ; Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського : у 2 ч. – К. : НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с. 13. Kluckhohn C., Strodtbeck F. L. Variations in value orientation. – Evanston, IL : Row Peterson, 1961.
36. Стіглер, Джеймс; Річард А. Шведер; Гілберт Гердт, ред. (1999) [Вперше опубліковано 1990], *Культурна психологія: Нариси порівняльного розвитку людини*, Кембридж та Нью-Йорк: Cambridge University Press, ISBN 0-521-37804-4
37. Сурмін Ю. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект / Ю. Сурмін // Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 87-98.

38. Тищенко Ігор . ПОКОЛІННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ЦІННОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ. Рейтинг. Дата публікації: 19.08.2021 Терміни проведення 20 липня – 9 серпня 2021 Автор ідеї і керівник проекту: Ігор Тищенко, засновник Соціологічної групи «Рейтинг» URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html
39. Фіске, Алан П. (1992). «Чотири елементарні форми соціальності: Основи єдиної теорії соціальних відносин». *Психологічний огляд*. 99(4): 689–723. DOI:10.1037/0033-295X.99.4.689. PMID1454904.
40. Целякова О. М. // Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 38. – Режим доступу : URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf. (дата звернення - 5.10.2021 року)
41. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / О. М. Целякова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – Вип. 38. – Режим доступу: URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf. (дата звернення - 18.09.2021 року)
42. Шварц, Шалом Х. (1992), «Універсали у змісті та структурі цінностей: теоретичні досягнення та емпіричні тести в 20 країнах», *Advances in Experimental Social Psychology Volume 25*, Advances in Experimental Social Psychology, 25, Elsevier, стор. 1–65, CiteSeerX 10.1.1.220.3674, doi:10.1016/S0065-2601(08)60281-6, ISBN 9780120152254
43. Шварц, Шалом Х. (2012). «Огляд теорії базових значень Шварца». *Онлайн читання з психології та культури*. 2(1). DOI: 10.9707/2307-0919.1116 .
44. Шемшученка Ю. С. , В. Д. Бабкіна за ред. ; упоряд. : В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. Політологічний енциклопедичний словник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. – Київ : Генеза, 1997. – 400 с.
45. Шинкарук В. І. (гол. редкол.) та ін. Єрмоленко / А. Деонтологічна і

- телеологічна етики // Філософський енциклопедичний словник — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X.
46. Шинкарук В. І. (гол. редкол.) та ін Принцип // Філософський енциклопедичний словник /. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — С. 519. — 742 с. — 1000 екз. — ББК 87я2. — ISBN 966-531-128-X.
47. Шинкарука. В. І. / Філософський словник за ред. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Головна ред. УРЕ, 1986.
48. Awad, Edmond; Dsouza, Sohan; Kim, Richard; Schulz, Jonathan; Henrich, Joseph; Shariff, Azim; Bonnefon, Jean-François; Rahwan, Iyad (24 October 2018). "The Moral Machine experiment". *Nature*. 563 (7729): 59–64. Bibcode:2018Natur.563...59A. doi:10.1038/s41586-018-0637-6. hdl:10871/39187. PMID 30356211. S2CID 53029241.
49. Blanken, Irene; van de Ven, Niels; Zeelenberg, Marcel (25 February 2015). "A Meta-Analytic Review of Moral Licensing". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 41 (4): 540–558. doi:10.1177/0146167215572134. PMID 25716992. S2CID 65216.
50. Bonnefon, J.-F.; Shariff, A.; Rahwan, I. (23 June 2016). "The social dilemma of autonomous vehicles". *Science*. 352 (6293): 1573–1576. arXiv:1510.03346. Bibcode:2016Sci...352.1573B. doi:10.1126/science.aaf2654. PMID 27339987. S2CID 35400794.
51. Carr, David (26 August 2014). "Metaphysics and methods in moral enquiry and education: Some old philosophical wine for new theoretical bottles". *Journal of Moral Education*. 43 (4): 500–515. doi:10.1080/03057240.2014.943167. S2CID 145588696.
52. Colby, Anne; Kohlberg, Lawrence (1987). *The Measurement of Moral Judgment. Standard Issue Scoring Manual. 2*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-32565-3.

53. Crockett, Molly J.; Kurth-Nelson, Zeb; Siegel, Jenifer Z.; Dayan, Peter; Dolan, Raymond J. (2 December 2014). "Harm to others outweighs harm to self in moral decision making". *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 111 (48): 17320–17325. Bibcode:2014PNAS..11117320C. doi:10.1073/pnas.1408988111. PMC 4260587. PMID 25404350.
54. Crockett, Molly J. (August 2013). "Models of morality". *Trends in Cognitive Sciences*. 17 (8): 363–366. doi:10.1016/j.tics.2013.06.005. PMC 3925799. PMID 23845564.
55. Curran, CE , Католлицька моральна теологія в Сполучених Штатах: історія (Вашингтон, округ Колумбія : Georgetown University Press , 2008), 168–172 Архівовано 10.01.2021 у Wayback Machine .
56. Cushman, Fiery (16 July 2013). "Action, Outcome, and Value". *Personality and Social Psychology Review*. 17 (3): 273–292. doi:10.1177/1088868313495594. PMID 23861355. S2CID 18501147.
57. Day, Nicholas (10 April 2013). "Parental ethnotheories and how parents in America differ from parents everywhere else". *Slate*. Retrieved 19 April 2013.
58. Day, Nicholas (9 April 2013). "Give Your Baby a Machete". *Slate*. Retrieved 19 April 2013.
59. Easton D. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. – N-Y. : Knopf, 1953. – 635 p.
60. Fengyan *, Wang (December 2004). "Confucian thinking in traditional moral education: key ideas and fundamental features". *Journal of Moral Education*. 33 (4): 429–447. doi:10.1080/0305724042000327984.
61. Fog, Agner (2017). *Warlike and Peaceful Societies: The Interaction of Genes and Culture*. Open Book Publishers. doi:10.11647/OBP.0128. ISBN 978-1-78374-403-9.
62. Gelfand, Michele J.; Raver, Jana L.; Nishii, Lisa; Leslie, Lisa M.; Lun, Janetta; Lim, Beng Chong; et al. (2011-05-27). "Differences Between Tight and Loose Cultures: A 33-Nation Study". *Science*. 332 (6033): 1100–1104.

- Bibcode:2011Sci...332.1100G. doi:10.1126/science.1197754. hdl:1813/75456. ISSN 0036-8075. PMID 21617077. S2CID 18083852.
63. *Graves, Clare W.* Levels of Existence: An Open System Theory of Values // *The Journal of Humanistic Psychology*, Fall 1970, Vol. 10. No. 2, pp. 131-154.
64. *Greene, J. D.; Sommerville, R Brian; Nystrom, Leigh E; Darley, John M.; Cohen, Jonathan D* (14 September 2001). "An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment". *Science*. 293 (5537): 2105–2108. Bibcode:2001Sci...293.2105G. doi:10.1126/science.1062872. PMID 11557895. S2CID 1437941.
65. *Hacker, Violaine* (2011a), "Building Medias Industry while promoting a community of values in the globalization: from quixotic choices to pragmatic boon for EU Citizens", *Politické Vědy-Journal of Political Science*, Slovakia, pp. 64–74.
66. *Haidt, Jonathan* (October 2001). "The Emotional Dog and Its Rational Tail" (PDF). *Psychological Review*. 108 (4): 814–834. CiteSeerX 10.1.1.620.5536. doi:10.1037/0033-295X.108.4.814. PMID 11699120.
67. *Haidt, Jonathan* (September 2013). "Moral psychology for the twenty-first century". *Journal of Moral Education*. 42 (3): 281–297. doi:10.1080/03057240.2013.817327. S2CID 144638008.
68. *Hardy, S. A.; Carlo, G.* (2011). "Moral identity: What is it, how does it develop, and is it linked to moral action?". *Child Development Perspectives*. 5 (3): 212–218. doi:10.1111/j.1750-8606.2011.00189.x.
69. *Harrington, Jesse R.; Gelfand, Michele J.* (2014). "Tightness–looseness across the 50 united states". *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 111 (22): 7990–7995. Bibcode:2014PNAS..111.7990H. doi:10.1073/pnas.1317937111. PMC 4050535. PMID 24843116.
70. *Henrich, Joseph; Boyd, Robert; Bowles, Samuel; Camerer, Colin; Fehr, Ernst; Gintis, Herbert; McElreath, Richard; Alvard, Michael; Barr, Abigail; Ensminger, Jean; Henrich, Natalie Smith; Hill, Kim; Gil-White, Francisco;*

- Gurven, Michael; Marlowe, Frank W.; Patton, John Q.; Tracer, David (22 December 2005). "'Economic man" in cross-cultural perspective: Behavioral experiments in 15 small-scale societies" (PDF). *Behavioral and Brain Sciences*. 28 (6): 795–815. doi:10.1017/S0140525X05000142. PMID 16372952. S2CID 3194574.
71. Kleiman-Weiner, Max; Saxe, Rebecca; Tenenbaum, Joshua B. (October 2017). "Learning a commonsense moral theory". *Cognition*. 167: 107–123. doi:10.1016/j.cognition.2017.03.005. hdl:1721.1/118457. PMID 28351662. S2CID 3184506.
72. Kohlberg, L. (1969). "Stage and sequence: The cognitive development approach to socialization". In Goslin, David (ed.). *Handbook of Socialization Theory and Research*. Chicago: Rand McNally. pp. 347–480.
73. Kohlberg, Lawrence; Hersh, Richard H. (1977). "Moral development: A review of the theory". *Theory into Practice*. 16 (2): 53–59. doi:10.1080/00405847709542675.
74. Kohlberg, Lawrence (1958). *The development of modes of moral thinking and choice in the years 10 to 16 (PhD thesis)*. Chicago. OCLC 1165315.
75. Kohlberg, Lawrence (1971-01-31), "1. Stages of moral development as a basis for moral education", in Beck, Clive M; Crittenden, Brian S; Sullivan, Edmund (eds.), *Moral Education*, University of Toronto Press, pp. 23–92, doi:10.3138/9781442656758-004, ISBN 9781442656758
76. Lewis, Paul (June 2012). "In defence of Aristotle on character: toward a synthesis of recent psychology, neuroscience and the thought of Michael Polanyi". *Journal of Moral Education*. 41 (2): 155–170. doi:10.1080/03057240.2012.668005. S2CID 146755766.
77. May, Mark A.; Hartshorne, Hugh (March 1925). "Objective Methods of Measuring Character". *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*. 32 (1): 45–67. doi:10.1080/08856559.1925.10532317.
78. Moll, Jorge; Zahn, Roland; de Oliveira-Souza, Ricardo; Krueger, Frank;

- Grafman, Jordan (October 2005). "The neural basis of human moral cognition". *Nature Reviews Neuroscience*. 6 (10): 799–809. doi:10.1038/nrn1768. PMID 16276356. S2CID 2915834.
79. Monin, B; Miller, D. T. (2001). "Moral credentials and the expression of prejudice" (PDF). *Journal of Personality and Social Psychology*. 81 (1): 33–43. doi:10.1037/0022-3514.81.1.33. PMID 11474723. Archived from the original on 2015-04-30.
80. Murray, Judson B. (December 2012). "Educating human nature: 'nature' and 'nurture' in early Confucian moral education". *Journal of Moral Education*. 41 (4): 509–527. doi:10.1080/03057240.2012.721759. S2CID 144739301.
81. Narváez, Darcia; Rest, James (1995). "The four components of acting morally" (PDF). *Moral Behavior and Moral Development: An Introduction*: 385–400.
82. On Wittgenstein's Claim That Ethical Value Judgments Are Nonsense by Arto Tukiainen. *Minerva – An Internet Journal of Philosophy* 15 (2011): 102–11. ISSN 1393-614X
83. Peltó, Pertti J. (1968). "The Differences between 'Tight' and 'Loose' Societies". *Trans-Action*. 5 (5): 37–40. doi:10.1007/bf03180447. S2CID 143669887.
84. Peysakhovich, Alexander; Nowak, Martin A.; Rand, David G. (16 September 2014). "Humans display a 'cooperative phenotype' that is domain general and temporally stable". *Nature Communications*. 5 (1): 4939. Bibcode:2014NatCo...5.4939P. doi:10.1038/ncomms5939. PMID 25225950.
85. Pittel, Stephen M.; Mendelsohn, Gerald A. (1966). "Measurement of moral values: A review and critique". *Psychological Bulletin*. 66 (1): 22–35. doi:10.1037/h0023425. PMID 5329602.
86. Purzycki, Benjamin Grant; Apicella, Coren; Atkinson, Quentin D.; Cohen, Emma; McNamara, Rita Anne; Willard, Aiyana K.; Xygalatas, Dimitris; Norenzayan, Ara; Henrich, Joseph (10 February 2016). "Moralistic gods, supernatural punishment and the expansion of human sociality" (PDF). *Nature*. 530 (7590): 327–330. Bibcode:2016Natur.530..327P. doi:10.1038/nature16980.

- PMID 26863190. S2CID 205247725.
87. Rest, James R (1983). "Morality". *Handbook of Child Psychology*. 3: 556–629.
88. Ritov, Ilana; Baron, Jonathan (1999). "Protected Values and Omission Bias" (PDF). *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 79 (2): 89, 90. doi:10.1006/obhd.1999.2839. PMID 10433898.
89. Robinson, DA, Goleby, M, & Hosgood, N 2007 *Why Orange doesn't fit well inside Blue — can the corporate entrepreneurship oxymoron be tamed?* For presentation at the European Foundation for Management Development (EFMD) 37th Entrepreneurship, Innovation and Small Business (EISB) Conference — Ljubljana 12 –14 September 2007
90. Ronald Inglehart; Chris Welzel. "The WVS Cultural Map of the World". WVS. Archived from the original on October 19, 2013. Retrieved 6 October 2014.
91. Rziha, John Michael (2009). *Perfecting Human Actions: St. Thomas Aquinas on Human Participation in Eternal Law*. CUA Press. pp. 143–149. ISBN 9780813216720. Retrieved 6 April 2017.
92. Sharp, Frank Chapman (January 1898). "An Objective Study of Some Moral Judgments". *The American Journal of Psychology*. 9 (2): 198–234. doi:10.2307/1411759. JSTOR 1411759.
93. Tetlock, Philip E. (2003). "Thinking the unthinkable: sacred values and taboo cognitions" (PDF). *Trends in Cognitive Sciences*. 7 (7): 320–24. doi:10.1016/s1364-6613(03)00135-9. PMID 12860191. S2CID 8532142.
94. Uz, Irem (2015). "The Index of Cultural Tightness and Looseness Among 68 Countries". *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 46 (6): 319–35. doi:10.1177/0022022114563611. S2CID 145210465.
95. Waldron, Martin Augustine (1912). "Чеснота". У Herbermann, Charles (ред.). *Католицька енциклопедія* . 15. Нью-Йорк: компанія Роберта Еплтона. Отримано 6 квітня 2017 року.
96. Wei, Tan Tai (January 1990). "Some Confucian Insights and Moral Education". *Journal of Moral Education*. 19 (1): 33–37. doi:10.1080/0305724900190104.

97. Wendorf, Craig A (2001). "History of American morality research, 1894–1932". *History of Psychology*. 4 (3): 272–288. doi:10.1037/1093-4510.4.3.272.
98. Yaniv Iczkovits (2012). *Wittgenstein's Ethical Thought*. Palgrave Macmillan. p. 46. ISBN 9781137026354.
99. URL: <https://iep.utm.edu/ethics/> (дата звернення - 20.11.2021 року)
100. URL: <https://Npr.org> . Ранкове видання (20 лютого 2009 р.). «Правда зізнання: чоловіки та жінки грішать по-різному» . Отримано 24 липня 2021 .
101. URL : https://stud.com.ua/86653/management/tsinnosti_osnova_formuvannya_motivatsiynoyi_sistemi_osobistosti (дата звернення - 25.11.2021 року)
102. URL: <https://theplatonist.com> Кардинальні чесноти Платона, Августина та Конфуція. Архів від Оригінальний 2016-03-04.
103. URL : <https://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS-UA-2020-report-WEB.pdf> (дата звернення - 4.11.2021 року) Світове дослідження цінностей. Український центр європейської політики. Київ, 2020